

הוועדה הציבורית לבחינת דרכי הטיפול
וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק
הנוער (טיפול והשגחה) תש"ך-1960

נספחים לדוח הוועדה

כרך שני

כלים לעבודה עם ילדים במערכת הגנת הילד

**הוועדה הציבורית לבחינת דרכי הטיפול
וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק
הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960**

כלים לעבודה עם ילדים במערכת הגנת הילד

הוועדה הציבורית לבחינת דרכי הטיפול
וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק
הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960

כלים לעבודה עם ילדים במערכת הגנת הילד

פתח דבר

כרך זה הוא כרך הנספחים השני לדו"ח הוועדה הציבורית לבחינת דרכי הטיפול וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה) תש"ך-1960 (להלן הוועדה)

כרך זה אשר בא בהמשך בהמשך לדוח הוועדה ולכרך הנספחים הראשון (סקירות ידע), כולל שני כלים מעשיים לעבודה עם ילדים במערכת הגנת הילד. כלים אלו פותחו על ידי פרופסור כרמית כץ, בשיתוף פעולה עם נשות מקצוע נוספות, בהתבסס על עבודה בת שני עשורים מבוססת חוכמת שדה תיאוריה ומחקר.

הכלים המובאים בכרך זה מאפשרים לתרגם את העקרונות והקווים המנחים העומדים בבסיס המלצות הוועדה לפרקטיקות מקצועיות ישימות. ביסוד כלים אלו עומדת תפיסה הרואה בילד אדם שלם ומכירה בצורך להתאים את דרכי העבודה עם ילדים למאפיינים הייחודיים של כל ילדה וילד. כלים אלו מהווים גשר בין תיאוריה ומעשה ומעניקים תשתית לעבודה מקצועית העולה בקנה אחד עם תפיסות היסוד העומדות בבסיס המלצות הוועדה.

הכלים המובאים בכרך זה:

1. מודל מעשי ליישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד – כלי המספק מסגרת מעשית ומובנית לשיתוף משמעותי ואפקטיבי של ילדים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם בהתאמה לגילם ולמאפייניהם הייחודיים.

2. מערכת למיפוי פסיכו-סוציאלי מכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד – כלי הערכה מקיף המאפשר לאנשי המקצוע לזהות באופן שיטתי את מאפייני הילד בדגש על הפגיעויות של הילד ועל גורמי החוסן והחוזק בחייו.

מומלץ להטמיע את השימוש בכלים במסגרת תהליכי הדרכה והכשרה מתאימים.

תודה מקרב לב לפרופסור כרמית כץ ולנשות המקצוע שעבדו עימה על פיתוח כלים אלו – עו"ס אפנאן אטרש נג'אר, עו"ס בלה קלבנוב וד"ר חניטה קושר.

ד"ר תמר מורג,

יו"ר הוועדה

נספח

10

מודל מעשי ליישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד

מודל מעשי ליישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד

פיתחו:

פרופסור כרמית כץ, ד"ר חניטה קושר ובלה קלבנוב

כסלו תשפ"ה | דצמבר 2024

מודל זה מוקדש לכל העוסקות במלאכה הרגישה והמורכבת של הגנת הילד אשר היו חלק בלתי נפרד מפיתוח המודל:

עובדות סוציאליות לחוק נוער, עובדות סוציאליות לסדרי דין, חוקרות ילדים ועובדות סוציאליות במסגרות שונות, שעימן עבדנו לאורך השנים.

אנו תקווה כי המודל ישמש עבורכם. מצע פרקטי ליישום זכותם של ילדים להשתתף בהליכים הנוגעים להם במסגרת המערכת להגנת הילד.

אנו מלאות הערכה כלפיכם. במסע חשוב ומאתגר זה ונמצאות פה עבורכם. בכל צורך שיעלה.

שלכן,

פרופסור כרמית כץ, ד"ר חניטה קושר ועובדת סוציאלית בלה קלבנוב

הכלי פותח על ידי פרופ' כרמית כץ, דר חניטה קושר ובלה קלבנוב בהתבסס על עבודה בת שני עשורים מבוססת חוכמת שדה, תיאוריה ומחקר

תודה מיוחדת לחוה לוי על השותפות החשובה בפיתוח הכלי

הכלי מוגש במסגרת דו"ח הוועדה לבחינת דרכי הטיפול וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק הנוער (טיפול השגחה)

תודה לד"ר תמר מורג, יו"ר הוועדה, פרופסור תרצה יואלס, יועצת הוועדה ולחברות הוועדה ד"ר טל ארזי, וד"ר סיגל קני פז על הערות שהעבירו על המסמך במסגרת פעילותן בוועדה זו.

תוכן עניינים

מבוא 6

6 רקע.

7 עקרונות

8 למי מיועד המודל?

9 בסיסי המודל

9 הפריזמה ההתפתחותית

11 פריזמת הטראומה

14 פריזמת ההקשר החברתי-תרבותי

המודל 17

18 מודל זכות הילד להשתתפות על פי כל אחד מממדי הרצף

18 כיצד להשתמש במודל?

1. מתן המידע 20

21 1. מתן מידע: סוגי המידע ודרכי מתן מידע לילדים על מערכת הגנת הילד

2. הכנה 28

34 2. הכנת אנשי מקצוע - סוג ההכנה, הסבר ודוגמאות

3. שמיעת הילד 36

37 1. מבנה שיח עם ילדים - שלבי השיחה, הסבר ודוגמאות

40 2. עקרונות לשיח עם ילדים - הסבר ודוגמאות

4. מתן משקל לדעה של הילד 47

5. מתן פידבק 49

6. אתגרים 52

סיכום 60

60 כיוונים להמשך

רקע

מדי שנה ישנם בישראל עשרות אלפי דיווחים ופניות אודות ילדים, בשל חשש כי הם נתונים במצבי סיכון גבוה ו/או נעברה כלפיהם עבירה. מערכת הגנת הילד בישראל, הכוללת עובדים סוציאליים ובעלי תפקידים אחרים במסגרות הייעודיות להגנה על ילדים בקהילה ומחוצה לה, אחראית לתהליך הרגיש והמורכב של הגנה על ילדים אלה וטיפול בהם. חלק מהאחריות של כל הגורמים במערכת הגנת הילד הוא גם הבטחת השתתפותם של הילדים לכל אורך תהליך ההתערבות. המודל הנוכחי מבקש להאיר את האופן שבו אנשי מקצוע במערכת הגנת הילד יכולים ליישם את השתתפותם של ילדים לאורך תהליך ההתערבות.

השתתפותם של ילדים במערכת הגנת הילד נגזרת מסעיף 12 באמנה הבין־לאומית בדבר זכויות הילד משנת 1989. סעיף 12 לאמנה קובע מפורשות כי לכל ילד הזכות להביע את דעותיו ועמדותיו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, וכן יש לו זכות כי דעותיו יובאו בחשבון בתהליכי קבלת החלטות בעניינו. זכות הילד להשתתפות ותפיסת זכויות הילד בכלל מבטאות את ההכרה בילד כבן אדם שלם וכישות נפרדת, וזאת אף שיש לו גם זכות וצורך להיות תלוי באחרים משמעותיים בחייו. תפיסת זכויות הילד רואה בילד לא רק מושא להגנה, אלא גם נושא זכויות אדם, סובייקט ומומחה לחייו. המודל הנוכחי מתבסס על תפיסה זו ומבקש להבטיח את היישום היעיל של זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד.

המשמעות המעשית של זכות הילד להשתתפות היא היכרות ושיח עם הילד; שיתוף הילד בדאגות שיש למערכת אודותיו והסיבות שהביאו להתערבות המערכת בחייו; הקשבה לצרכים ולרצונות שלו; שיתופו באפשרויות ובפתרונות המוצעים עבורו; והבאה בחשבון של עמדותיו ורצונותיו בכל הנוגע לעיצוב המענים והפתרונות.

השתתפות היא למעשה דיאלוג עם הילד. בדיאלוג הכוונה לשיח פתוח בין הילד לאיש המקצוע, המגלה עניין וסקרנות ביחס למחשבותיו ולרצונותיו של הילד. זהו שיח המבוסס על כבוד הדדי וחשיבה משותפת. הילד והמבוגר מחליפים דעות ומחשבות, ולילד אפשרות לשאול שאלות, להתייעץ, לשכנע ולשנות את דעתו. עוד יש להדגיש כי השתתפות אינה אירוע חד־פעמי אם כי תהליך מתמשך. לפיכך, יישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד משמעותו כי אנשי ונשות המקצוע השונים במערכת הגנת הילד מחויבים להבטיח שלאורך כל ההליך, המתבצע בצל ומתוקף חוק הנוער, הילדים יישמעו וירגישו מובנים ומעורבים באופן פעיל בהליכים בעניינם.

יישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד הוא מאתגר במיוחד. ראשית, בשל המורכבות המובנית במערכת הגנת הילד, שבה אנשי ונשות המקצוע פועלים במערכות שונות, אשר לרוב אינן מסונכרנות בעבודה משותפת ושוטפת ביניהן. שנית, בשל ההכרה בטרואמה שחוו הילדים המטופלים. מכאן שכל מודל ליישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד צריך להיות מיועד טראומה ומותאם התפתחותית לילדים בגילאים שונים. המסמך הנוכחי מבקש להציג מודל מעשי ליישום זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד. מטרתו להנגיש ידע פרקטי לקידום השתתפותם של ילדים במערכת הגנת הילד. באמצעות קווים מנחים מעשיים, מאורגנים ומבוססים, אנו שואפות לסייע לכל אשת ואיש מקצוע במערכת הגנת הילד, לממש את זכותם של הילדים להשתתפות בהליך הנוגע להם. אנו תקווה כי אופיו הפרקטי של המודל יקדם את זכותם של הילדים להשתתפות בהליכים אלה.

עקרונות

המודל הנוכחי פותח על בסיסם של מספר עקרונות מרכזיים, שיש להביאם בחשבון בעת קריאת המודל ויישומו:

- השתתפות היא **רצף** של פעולות וזכויות הכולל מתן מידע לילד על המצב שלו ועל הסיבה להתערבות של מערכת הגנת הילד בחייו, שמיעת הילד והקשבה לרצונות, לעמדות, לרגשות ולמחשבות שלו, מתן משקל לדעה של הילד בתהליכי קבלת החלטות בעניינו, ומתן משוב לילד על אודות ההחלטות שהתקבלו בעניינו. לא תמיד נוכל לממש את כל השלבים של רצף ההשתתפות. לנסיבות ולמצבים שונים מתאימים שלבים שונים של השתתפות. יש לשאוף להגיע לרמה הגבוהה ביותר של השתתפות שמתאימה לילד הספציפי ולנסיבות הספציפיות של המקרה.
- **השתתפות אינה אירוע חד־פעמי אלא תהליך מתמשך**, ויש חשיבות שהיא תתקיים בשלבים שונים בתהליך ההתערבות: בשלב החקירה, האבחון והבדיקה; בשלב עיצוב ובניית תוכנית ההתערבות; ובשלב יישום תוכנית ההתערבות. חשוב ליישם את השתתפות הילדים הן בתהליכים פורמאליים (ועדת תכנון טיפול והערכה, דיונים בבית משפט) והן בתהליכים לא פורמאליים בעניינם (למשל, הערכת המצב וגיבוש תוכנית התערבות), הן בתהליכים לאור חוק והן בתהליכים תחת החוק.
- השתתפותם של ילדים במערכת הגנת הילד היא זכותם, אך חשוב להדגיש כי זו **אינה חובתם**. לכן הכרחי לאפשר לילד לבחור אם ברצונו להשתתף וכיצד.

- השתתפות ילדים צריכה להיות מותאמת **לעיקרון הכשרים המתפתחים**. כלומר השתתפות מועילה היא כזו שמותאמת לגילו של הילד ולכשריו המתפתחים, תוך הכרה בכך שלכל ילד בכל גיל יש הזכות והיכולת להשתתף.
- השתתפות ילדים מצריכה **מערכות ידידותיות ומונגשות לילדים**. בהתאמת המערכות חשוב להתייחס הן להיבטים הפיזיים והן להליכים המקצועיים.
- השתתפות במערכת הגנת הילד צריכה להיות **מיודעת טראומה**. ההכרה כי ילדים במערכת הגנת הילד היו חשופים לטראומות ועשויים לחוות טראומות נוספות עם הכניסה למערכת, היא הכרחית ומחייבת להתאים את תהליכי ההשתתפות למופעי הטראומה של הילדים ולצרכים הנגזרים מתוכם.
- השתתפות היא **דיאלוג** המתקיים בין מבוגר לילד. זהו תהליך של שיתוף מידע בין ילדים למבוגרים, המבוסס על כבוד הדדי, ובו ילדים יכולים ללמוד כיצד עמדותיהם ועמדות המבוגרים מובאות בחשבון בעיצוב תהליכים ותוצאותיהם. בהקשר לכך חשוב לזכור כי ההשתתפות אינה מתמצית באיסוף מידע מהילד, והילד איננו רק נותן עדות או מקור להבנה של מה שקרה.
- **השתתפות איננה העברת זכות וטו לילד**, אם כי מתן הזדמנות לילד להשפיע על הליכים בעניינו. מחקרים מלמדים כי ילדים אינם מעוניינים לקחת על עצמם את נטל ההחלטה, אלא רוצים שיתעניינו בהם, יקשיבו להם, יביאו את העמדות שלהם בחשבון ויסבירו להם החלטות בעניינם. ילדים מעוניינים להחליט ביחד עם מבוגרים שמקשיבים להם ומתעניינים בהם, לאחר החלפת מידע, דיאלוג ומשא ומתן.

למי מיועד המודל?

המודל הנוכחי מתמקד בעיקר בעובדות סוציאליות שפועלות במסגרת מערכת הגנת הילד. עם זאת, אנו מאמינות כי גם אנשי מקצוע אחרים שפועלים במערכת הגנת הילד יכולים להפיק תועלת מהמודל וללמוד ממנו על הנושא של השתתפות ילדים.

הפריזמות עליהן מבוסס המודל

בסיסי המודל

המודל המוצג פותח על בסיס שלוש פריזמות מרכזיות: הפריזמה ההתפתחותית, פריזמת הטראומה ופריזמת ההקשרים האישיו, המשפחתי, החברתי-פוליטי.

הפריזמה ההתפתחותית

פריזמה זו מדגישה את חשיבות ההתבוננות בשלב ההתפתחותי של הילד ובמאפייניו, בעת תכנון תהליך ההתערבות וההשתתפות שלו בתהליך זה. נהוג לחלק את גילאי הילדים לארבע קבוצות גיל מרכזיות: ינקות (מגיל לידה עד גיל 3); פעוטות (מגיל 3 עד גיל 6); גיל החביון (מגיל 6 עד 9); וגיל ההתבגרות (מגיל 10 עד 18). ההתייחסות לפריזמה ההתפתחותית בכל הנוגע למעורבות מערכת הגנת הילד היא חשובה, מפני שהיא יכולה לסייע בהבנת צרכיו של הילד ואופן התקשורת שלו. כך היא עשויה לסייע בהתאמת הציפיות ובתכנון ההשתתפות על כל שלביה. כמו כן, הפריזמה ההתפתחותית עשויה לסייע בהבנה מעמיקה יותר של הפגיעה ההתפתחותית שקורית לעיתים קרובות בעקבות פגיעה ו/או הזנחה. פעמים רבות, ילדים שחוו אלימות לסוגיה והזנחה עלולים לחוות גם עיכובים ופגיעות התפתחותיים כמו טווח קשב קצר ביחס לבני גילם, עיכוב שפתי,

עיכוב ברכישת מיומנויות התנהגותיות חברתיות ועוד. העיכובים ההתפתחותיים הללו שנגרמים מהפגיעה עלולים להשפיע גם על האופן שבו הילדים חווים אותה, תופסים ומבינים את העולם סביבם. ההבנה ההתפתחותית היא בסיס לפיתוח פרקטיקות להשתתפות ילדים. למשל, בשלב ההערכה והשיח הראשוני עם ילדים בשלב הינקות ועם הפעוטות, חשוב לפגוש את הילד ולהכיר אותו בהקשרי חייו המידיים (קרי בהקשרים המשפחתיים יחד עם דמויות ההתקשרות שלו). כדאי לערוך תצפיות על אינטראקציות עם הוריו ואחיו וכיוצא באלו. נוסף לכך, חשוב להסתכל על תפקוד הילד בקבוצת הגיל שלו ועל האינטראקציות שלו עם הדמויות השונות בחייו. עוד נרצה להסתכל על ביטויים לא מילוליים: תגובות שינה, אכילה ויציאות, בכי, רתיעה גופנית, הפניית מבט, הרטבה, היצמדות, תגובה למעברים, קיום או היעדר גילויי סקרנות כלפי הסביבה.

כמו כן, חשוב להתאים את אופן ההשתתפות ותהליך ההשתתפות לגילו הכרונולוגי של הילד ולהתפתחות האינדיווידואלית שלו. חשוב להדגיש כי ילדים יכולים לממש את הזכות שלהם להשתתפות בכל גיל, אולם מובן שבכל גיל ההשתתפות תיראה שונה. בגילאי הינקות יש צורך בתצפיות משתתפות ובמשחק משותף; לקראת גיל 2–3 אפשר לשוחח עם ילדים בעזרים יצירתיים שונים אשר מיועדים ליצירת קשר ולביסוס האמון. למשל סיפורים המעודדים שיח רגשי, משחק בבובות, יצירה בפלסטלינה או בחמר. ילדים צעירים יכולים לממש את זכותם להשתתף דרך מבוגר משמעותי אחר, שתפקידו להכיר את הילד בהקשרי חייו השונים וללמוד על הצרכים של הילד ועל מה שיכול להיות חשוב לחיים שלו. עם ילדים בגילאי הגן אפשר לשוחח שיחות קצרות ולשאול אותם שתיים-שלוש שאלות ליבה קצרות. אלה יכולות להיות שאלות פתוחות כמו, "ספרי לי מה את עושה בדרך כלל אחרי הגן?", או שאלות מכוונות כמו, "סיפרת לי ש... מתי זה קרה?".

בשלב החביון (בגילאי 6–9) ניתן לנהל שיח ישיר יותר עם הילדים ולשאול אותם שאלות פתוחות. הילדים בגילאים האלו כבר נמצאים במעגלים רבים יותר ומצליחים לרוב להפיק מידע רחב יותר. כמו כן, בגילאים האלו כבר ניתן וכדאי להיעזר בילד למיפוי ולהבנה של המערך המשפחתי ושל צרכיו במסגרתו. עם זאת, בגילאים האלו סימפטומים טראומטיים מתקבעים ויש להם ביטוי התנהגותי ברור יותר. כך עלולה להופיע הבעת התנגדות ממשית של הילדים, למשל באמצעות שימוש באלומות. לחלופין ילדים עשויים להציג גם מופעים של ריצוי ואדפטציה; הם עשויים להיצמד למטפלים שלהם ולהחזיק ברצון ובצורך גדולים מאוד להיות נאהבים ומוערכים. בשם הרצון והצורך הללו, ילדים עשויים להתנהג באופן שלדעתם עשוי למצוא חן בעיני המטפלים ולא באופן הטבעי והאותנטי להם. בגיל ההתבגרות חשוב לקיים שיח עם המתבגרים בגובה העיניים. יש להקשיב להם ולבטא באופן מילולי ולא מילולי שהקשבנו ושמענו אותם. בגילאים האלו ההשתתפות היא ברמת משא ומתן ולעיתים יש צורך להשתמש בכלים מעולם הגישור.

חשוב לזכור שהקשרים של הילדים עם גורמים החיצוניים לעולמם המידי, כמו גורמי מערכת הגנת הילד, הם קשרים המתפתחים לאורך הזמן. הם אינם מוכרחים להיות קשרים הדוקים ואינטנסיביים, אך ככל שהילדים יראו את אותה הדמות פעמים רבות, והיא תאפשר להם מרחב להשמיע את קולם ותתעניין באמת במה שיש להם לספר לה, כך הם ייפתחו יותר עם הזמן ויצליחו להשתתף באפקטיביות רבה יותר בהליכים בעיניים.

פריזמת הטראומה

ההגדרה לאירוע טראומטי בילדות מתייחסת לכל אירוע שבו ילד חש כי חייו בסכנה או חיי מי שמטפל בו בסכנה. חוויות חיים טראומטיות מנפצות את הציפייה הטבעית של בני האדם לביטחון. הן מציפות בתחושת חוסר אונים ולכן אי אפשר להתמודד איתן באמצעות מנגנוני ההסתגלות המוכרים. מחקרים עדכניים מצביעים על כמה גורמים מכריעים בהערכת חומרת הטראומה והשפעתה על ילדים. כך לדוגמה, אחד הגורמים שמשפיעים במיוחד הוא גיל הילד. ככל שגיל הילד צעיר יותר, השפעת הטראומה עלולה להיות חמורה וארוכת טווח יותר. זאת כיוון שתהליכים התפתחותיים נוירולוגיים ונפשיים משמעותיים נמצאים בעיצומם בגיל הילדות. גורם מכריע נוסף הוא קרבת האדם הפוגע לילד. פגיעה בילדות, במיוחד בידי אדם קרוב שאמון על הטיפול בילד, כרוכה בדפוס אמביוולנטי של הורות, שכן ההורה לא רק תוקף אלא מתפקד גם כהורה אוהב, אשר דואג לילד ומספק תמיכה. בחסות הדינאמיקה המבלבלת והרב־ממדית הזו, ילדים תלויים כל כך בהוריהם להישרדות, עד שאין באפשרותם להכיל את האפשרות שההורה עושה להם עוול. בכדי לגשר על הפער הקוגניטיבי הזה בין תחושות וחוויות הפגיעה לבין הצורך לשמור על דמותו של ההורה כדמות מיטיבה, הילדים חשים את עצמם כ"רעים" ואשמים בפגיעה שהם חווים. מנגנון זה נקרא הזדהות עם התוקפן והוא מבטא משאלת לב עמוקה לשמור על תפיסת הדמות המטפלת כמיטיבה בלבד. בשירות המשאלה הזו, ילדים עשויים לנסות לעוות את ההכרה בהתעללות, הרבה פעמים באמצעות מנגנונים דיסוציאטיביים שונים כמו שכחה של אירועים מסוימים, שינוי תחושת הזמן והעצמי, ניתוק מהעצמי וניתוק מהגוף.

להבנה, לזיהוי ולתגובה של מופעי טראומה אלה חשיבות מרכזית בקידום זכותם של ילדים להשתתפות. לדוגמה, פעמים רבות ילדים שחוו אירועים טראומטיים עשויים להגיב בכעס ובהתפרצויות זעם לאירועים שעשויים להיתפס כפעוטים או זניחים לאדם החיצוני לסיטואציה, אך מהווים טריגר טראומטי עבור הילד. תגובה זו נקראת (PUR) Pain Under Rage והיא ביטוי של כאב טראומטי עמוק באמצעות כעס, שהוא רגש שניוני וקל יותר לביטוי. כך, גורם מקצוע שנמצא בהליך הגנה עם ילד שמגיב בכעס גדול עלול לפרש את הכעס כהתנגדות או כחוסר שיתוף פעולה, אם הוא אינו מבין את ההקשר הטראומטי בחייו של הילד. דוגמאות נוספות לביטויים התנהגותיים מבלבלים של חוויות טראומטיות הן

התנהגויות של היצמדות, ריצוי, ביטויי מיניות וחוסר אמון. לצד מופעי טראומה אלה אשר עשויים לבוא לידי ביטוי בזמן המפגש עם הילד, חשוב לאפיין מופע נוסף אשר עשוי להיות מוטמע בתוך שגרת חייו של הילד. ילדים שגדלים בסביבה שבה ההתעללות היא חלק אינהרנטי מהחיים ועלולה לקרות בכל יום ובכל רגע, מסתגלים למעין שגרה פוגענית, בהבנה כי אין להם יכולת למנוע את הפגיעה, להילחם בה או לברוח ממנה. לכן דפוסי התגובה המוכרים ביותר בספרות המקצועית (כמו: fight, flight or freeze) עלולים להיות לא רלוונטיים ולא מותאמים לילדים שחווים אירועים טראומטיים מתמשכים השזורים בשגרת היומיום שלהם. מכאן שהתגובה הרווחת ביותר בקרב ילדים שחווים פגיעה מתמשכת היא תגובת האדפטציה (adaptation) והיא באה לידי ביטוי בניסיון לצמצם את משך הפגיעה או עוצמתה. אף על פי שדפוס האדפטציה הוא ככל הנראה היעיל ביותר מבחינת הילדים לצמצום משך הפגיעה או הכאב שהם חווים בעקבותיה, יש לו מחיר יקר בדמות ייחוסים עצמיים שליליים וקשים. ילדים רבים שדפוס התגובה שלהם לפגיעה שחוו הוא אדפטיבי, מרגישים שותפים למעשים, מרגישים אשמים שלא התנגדו או ברחו מהסיטואציה (אף על פי שלא הייתה להם אפשרות כזו) ומתביישים במה שקרה להם. ילדים שמרגישים כך עשויים להתקשות להשתתף בהליכי ההגנה, לנסות למזער את הפגיעה ואת השלכותיה ואף להכחיש אותה בכלל.

לכן חשוב שגורמי המקצוע, בהתבוננותם בכל ילד בראי הטרומה, ידברו ויצפו בעצמם את תחושות האשמה והבושה שאולי הילד מרגיש – ייתנו להן מקום, ייתנו מילים וכפר לתחושות הלא מדוברות. בהמשך, לפי התהוות הקשר והאמון, ובאופן המתאים בכל סיטואציה, יסבירו על פערי הכוחות ואת הרציונל לפיו לילד לא הייתה היכולת להתגונן או להגיב באופן אחר, והוא עשה את הדבר הטוב ביותר עבורו מבחינה הישרדותית.

בשונה מהמודלים להשתתפות ילדים שקיימים כיום בעולם, המודל הנוכחי משלב בין זכותם של ילדים להשתתפות ולקשר עם שירותי הרווחה לבין ההבנה כי הילדים שנמצאים במוקד הם ילדים שקרוב לוודאי חוו אירועי חיים טראומטיים אשר משפיעים על יכולתם להשתתף בהליך בעניינם. חוויות חיים טראומטיות מעצבות את אופן ההשתתפות של ילדים ובאות לידי ביטוי בחמישה מופעים עיקריים:

- **דיווחים קצרים ולא מאורגנים** – שיח עם ילדים שחוו חוויות חיים טראומטיות עלול להתאפיין בדיווחים מקוטעים, שימוש במילים מועטות והדגמות ספונטניות, דיווחים גרגריים ולא קוהרנטיים. כמו כן עשויה להיות הימנעות מוחלטת משיתוף של החוויות הטרומטיות, שתיקה וסירוב לספר עליהן.

- **דיסוציאציה** – מופעים דיסוציאטיביים עשויים לבוא לידי ביטוי בניתוק רגשי מהתוכן המדובר, בתחושה של ניתוק מהסיטואציה הנוכחית ובהופעת מרכיבים פנטזיונריים.
 - **דפוסי מגע קיצוניים או לא מותאמים** – ילדים רבים שחוו אירועי כגיהה גופנית (פיזית או מינית) או הזנחה של צורכיהם עשויים להגיב בביטויים גופניים. ילדים כאלו עלולים ליצור דפוסי מגע לא מותאמים, כמו ביטויי חיבה גופניים בולטים או לחלופין רתיעה משמעותית והימנעות ממגע.
 - **הזדהות עם התוקפן וייחוסים עצמיים שליליים** – ילדים שחווים כגיהה מתמשכת, ובעיקר אם היא מבן משפחה קרוב, נאלצים להתמודד עם מציאות בלתי אפשרית, שבה הם תלויים בדמויות שמצד אחד מיטיבות ומטפלות בהם ומצד שני פוגעות בהם. בכדי לשמור על קוהרנטיות והיגיון פנימי בתוך המציאות הזו, ילדים עשויים להצדיק את התוקפן ולהפנים את האגרסיביות כלפי עצמם, כך שנוצרות תחושות כגון אשמה ובושה. בחלק מהמקרים נוצר דימוי עצמי של ישות כגומה, כמעין הסבר לעצמי למה שקורה: "משהו בי לא בסדר, לכן זה קורה דווקא לי".
 - **פיצול והיעדר מורכבות** – דרך נוספת של ילדים למציאת היגיון פנימי בתוך מציאות של כגיהה מתמשכת היא פיצול בין רגשות קיצוניים (כמו אהבה ושנאה, כעס וגעגוע) ויצירת דיכטומיה ללא מורכבות של הסיטואציה שבה הם נמצאים ("את אבא אני שונא ואימא היא הכי טובה בעולם" – או להיפך). היעדר מורכבות בתיאור הכגיהה או הדמויות הפוגעות עשוי להעיד על קיומה של הטראומה. חשוב לשים לב כי הוא עשוי לבוא לידי ביטוי גם כלפי העו"ס המטפל (במעבר בין קטבים דיכטומיים של העו"ס המושלם, הכי טוב בעולם, לבין העו"ס הרע והפוגעני).
- התיאור של מופעי טראומה אלה והאתגרים שהם מהווים בחיבור לילד ובהבנת הנרטיב שלו אינם מובאים כאן על מנת לרפות את ידיהם של אנשי ונשות המקצוע, אלא להיפך. התבוננות באמצעות פריזמת הטראומה היא קריטית לקידום השתתפות מועילה של ילדים במערכת הגנת הילד. הבנת הטראומה ומופעי תסייע בעיצוב תגובה מותאמת אליה. חשוב להדגיש כי להכרה במופעי טראומה אלה ובתגובה מותאמת אליהם יש פוטנציאל של ממש להפוך את ההשתתפות של הילדים, במצבים המורכבים האלו, לתהליך שיחזיר להם שליטה ותחושת קומפלטנטיות – במקום שבו אלו נלקחו. כך תקטן תחושת חוסר האונים וייווצרו תהליכים משמעותיים של צמיחה, הסתגלות וריפוי.

פריזמת ההקשר החברתי-תרבותי

יכולתם של ילדים להשתתף בהליכים במערכת הגנת הילד והמוטיבציה שלהם לכך נעוצות לא רק בגורמים אישיים, כמו גיל והתפתחות אינדיווידואליות וחוויות חיים ספציפיות, אלא גם בגורמים חברתיים, כמו זהות מגדרית, מצב סוציו-אקונומי, השתייכות לעדה או מגזר מסוימים ועוד. תאוריית הצטלבות מיקומי שוליים היא מסגרת תיאורטית המסבירה כיצד מגוון של זהויות, כמו מגדר, אתניות ומצב סוציו-אקונומי, מצטלבות בחוויותיהם של אנשים או משפחות (מיקרו) ומשקפות מערכות ומבנים של מועדפות והדרה ברמה החברתית (מאקרו). לכן זו תאוריה קרדינאלית כאשר מדובר בהשתתפות ילדים בהליכי הגנת הילד. המשמעות של התערבות מודעת הקשרי חיים היא מרכזית בהבנת פגיעויות וחוסן של המשפחה והקהילה ועיצוב ההשתתפות בהתאם.

כאמור, תהליכי השתתפות עשויים להתעצב בהתאם לכל אחד מהמעגלים האקולוגיים שהילדים גדלים בהם. כך בהתייחס תחילה להקשרי הזהות התוך-אישית חשוב להביא בחשבון שני היבטים מרכזיים: זהות מגדרית ואם קיימת מגבלה או נכות פיזית, קוגניטיבית או הפרעת תקשורת. שני ההיבטים הללו הם אומנם תוך-אישיים, אך עשויים להשפיע מאוד על היכולת של ילדים לתקשר את צורכיהם ורצונותיהם כלפי חוץ ולהשפיע על האופן שבו החברה מתייחסת לביטויים הללו. למשל, ילדים שמפגינים התנהגות מגוונת מגדרית באופן מובחן, משמעותי ועקבי, המעיד על נון-קונפורמיות מגדרית, עלולים להיתפס כ"עוף מוזר", כ"ילדים בלתי מסתגלים", וכאלה, דעותיהם, רצונותיהם ותלונותיהם על פגיעה עשויים להיתפס שלא ברצינות המספקת. באופן מעט דומה ומעט שונה, ילדים שיש להם עם מגבלה קוגניטיבית, נכות חמורה או הפרעת תקשורת עשויים להתמודד עם עיכובים התפתחותיים שונים, כך שגילם הכרונולוגי לא תואם את מידת התפתחותם ואת אופן תפיסתם את העולם סביבם. עבור ילדים אלו, לעיתים נדרשת התאמה נוספת שבלעדיה לא ניתן למצות את פוטנציאל ההשתתפות שלהם בהליכים בעיניים.

ביחס למעגל המיקרו, המשפחתי, חשוב להבין ולזכור כי פגיעה, הזנחה ואפילו התעללות יכולות להתקיים לצד אהבה חזקה מאוד בין הורים לילדים. מחקרים עדכניים שבחנו את תפיסת האהבה וחוויותיה בין הורים לילדים, בצל פגיעה ואף הוצאה מהבית, הדגישו כי במרבית המקרים גם ההורים וגם הילדים אוהבים מאוד זה את זה, כמהים לקשר וחווים אובדן גדול, בעת ההוצאה מהבית וגם שנים אחריה. פריזמה זו חשובה כל כך בהתייחס ליכולת ולמוטיבציה של ילדים להשתתף בהליכים בעיניים, מפני שהיא משקפת את המלכוד הקשה שבו נמצאים הילדים האלו. מצד אחד הם נפגעים וזקוקים להגנה, אך מצד שני גם אוהבים את ההורים שלהם, רוצים לשמור על התא המשפחתי, פוחדים כל כך לבגוד בערכים המשפחתיים ולהביא לענישה של ההורים או להיפרדות.

לא ניתן להתבונן במערכת המשפחתית של ילדים במערכת הגנת הילד מבלי לחדד את מרכזיותה של תת־המערכת האחאית. המערכת האחאית מושפעת עמוקות מחיים בצל פגיעה – בייחוד אם זו פגיעה הורית – ואף עשויה להשפיע על הפגיעה. ביטויי הפגיעה על התת־מערכת האחאית יכולים להיות מגוונים, להשתנות בהתאם למשתנים רבים ולכלול פוטנציאל למקור תמיכה משמעותי, או למנגנוני פיצוי או זליגה של הפגיעה ההורית אל תוך התת־מערכת האחאית. על כן חשוב להתייחס לתת־מערכת הזו ולבחון אם אחאים הם מקור תמיכה ונחמה זה לזה. אם אחד האחים בחר להשתתף בהליך, הדבר יכול לסייע גם לאחים האחרים וכדאי להיעזר במשאב של התת־מערכת האחאית. במקרים אחרים, אחאים עלולים לשאת את זליגת הטראומה ואף להוות טריגר טראומטי זה לזה. כמו כן, קול של ילד אחד שבחר להשתתף בהליך בעניינו עשוי לייצג גם את אחריו. אך חשוב גם להבחין בין הקולות של האחים, כיוון שכל ילד עלול להיפגע באופן אחר. השתתפות ילדים אשר תביא בחשבון את ההקשר הזה תוכל להוביל להתאמת פרקטיקות השתתפות שונות, אשר כוללות את היחידה האחאית במשפחה.

פריזמה זו חשובה בכלל וביתר שאת בהתייחס לרמת המאקרו ולמאפייני החברה שהילדים גדלים בה. למשל, תרבויות שונות מקדמות ערכים שונים בנוגע לביטוי רגשי ולשיתוף פעולה. חברות סגורות, שבהן החוקים והנורמות הם כפדניים, עשויות ליצור מחסומים רבים עבור הילד ומשפחתו בשיח ובשיתוף פעולה עם גורמים מחוץ לקהילה. כך, ילדים מחברות מסוימות אינם רגילים ששואלים אותם לדעתם, ועבורם מה שהמבוגר יקבע, בעיקר ההורים, הוא הדבר שהם יקבלו עליהם. לכן עצם רעיון ההשתתפות בקבלת החלטות על חייהם יכול להיות זר להם בהיבט התרבותי שממנו הם מגיעים, ואפשר כי הם לא ידעו כיצד להגיב אליו ויגיבו בשתיקה או בפליאה.

היבטים אלו קריטיים במיוחד כאשר מדובר בילדים הבאים מקהילות סגורות ומקהילות שיש בינן לבין הממסד ניכור ועוינות, כפי שאלה באים לידי ביטוי למשל בחברות החרדית, האתיופית או הערבית במדינת ישראל. בקבוצות מיעוט כאלה שסובלות מניכור ועוינות בינן לבין הממסד השלט, הילדים שנפגעים בתוך המשפחה נמצאים בסיכון מוגבר ולמעשה בשוליות כפולה (Doubly Marginalized). מחד גיסא הם נפגעים במשפחה, אך מאידך גיסא אינם יכולים לראות בממסד כתובת לסיוע, כיוון שהם עדים לאופן שבו הממסד מדכא ומדיר את המשפחה והקהילה שלהם בכל רובדי החיים. ילדים שנמצאים בשוליות כפולה זקוקים לתשומת לב מיוחדת ולהתאמות חברתיות ותרבותיות במערכת הגנת הילד, בכדי לפתוח פתח אמיתי ליכולת שלהם להשתתף בהליכים אודותם.

בייחוד בהקשרים מורכבים אלו של שוליות כפולה, אך גם באופן כללי, חשוב לזכור כי ילדים המגבשים את תפיסותיהם בהתאם לשיח הנהוג בבית, לשיח הציבורי הרווח בסביבתם ולדעותיהם של קבוצת השווים שלהם, עלולים לתפוס

את שירותי הרווחה כגורם מאיים שרוצה להרע להם. תפיסה זו תקשה עליהם להשתתף בהליכים בעניינם. בכדי להתמודד עם האתגר הזה, חשוב קודם כול להבין את תפיסותיו של הילד בנוגע למערכת הגנת הילד ולגורמים טיפוליים כמו עובדות סוציאליות. חשוב להיות מודעים לתפיסת הילד את שירותי הרווחה ולהתייחס להיבטים מרכזיים אלה בתהליך ההשתתפות שלו. מחקרים רבים מראים כי הדבר המרכזי והחשוב ביותר לילדים הוא קשר של אמון והקשבה אמיתית עם העובדת הסוציאלית; אלו יכולים להיות גורם מעודד ומסייע בתהליך השתתפות. יצירת מערכת יחסים קשובה אין פירושה להיכנס לעיתים תכופות או לשוחח שעות. גם אינטראקציות קצרות, המתרחשות באופן מותאם להקשרי חייו של הילד, עשויות ליצור תחושת קרבה וחיבור.

לאור כל זאת, ברור כי ההקשרים האישי, החברתי, הפוליטי וההתפתחותי (למשל בהתייחס למגבלות, אם קיימת) שילדים גדלים בהם עשויים להשפיע מאוד גם על יכולותיהם הוורבאליות והתקשורתיות ועל המוטיבציה של הילדים המגיעים למפגש עם המערכת להגנת הילד. מופעים מרכזיים אפשריים של פערים הקשורים בין נשות ואנשי המקצוע לבין הילדים עשויים להיראות כך:

- קושי ורבאלי/תקשורתי בשל מאפיינים ייחודיים או מגבלה, אם קיימת;
- קונפליקט נאמנויות והצורך לשמור על התא המשפחתי;
- מערכות יחסים מורכבות במשפחה ותהליכים לא צפויים בתא המשפחתי – אחאות וכו';
- אמביוולנטיות בבקשת סיוע, כאשר הילד גדל בקבוצות אוכלוסייה שהן ייחודיות מבחינה דתית ותרבותית ערכית, או מסוגרות וממודרות, או כאשר התגבשה בקרבן דעה שלילית על שירותי הרווחה ומערכת הגנת הילד.

אם כן, הפריזמה ההקשרית עשויה לסייע בחיבור בין מעגלי ההשפעה השונים בחייו של הילד. איסוף מידע ולמידה על אודות הקשרי חייהם של ילדים עשויים לסייע מאוד ביצירת ההתאמות הדרושות למיצוי מלוא היכולת של הילד להביע את עצמו. כמו כן, חשוב שפרספקטיבת הקשרי החיים של הילד ומשפחתו תלווה את כל שלבי ההתערבות, החל בשלב המיפוי וההערכה וכלה בשלב סיכום ההתערבות. כך לדוגמה בשלב מיפוי ההתערבות, פריזמת הקשרי החיים צריכה לבוא לידי ביטוי בזיהוי האירועים שקרו לילד ו/או שהוא נחשף אליהם, בזיהוי האופן שהחשיפה לאירועים הטראומטיים השפיעה על הילד, ברמה הרגשית וכן ברמה התפקודית שהילד מתמודד איתן כרגע, ובזיהוי נתיבי התערבות ופתרונות אפשריים.

לסיכום הבסיסים של המודל, ההתבוננות בילד באמצעות שלוש הפריזמות הללו חשובה לאורך כל הליך ההתערבות עימו וצריכה להתרחש באופן מתמשך. התערבויות עם ילדים בסיכון נמשכות לעיתים שנים ארוכות. בשנים הללו הילדים גדלים, הצרכים שלהם משתנים, לפעמים הם חווים אירועים טראומטיים נוספים או מביעים את הטראומה שחוו בדרכים שונות. כמו הליך ההתערבות עצמו, גם ההשתתפות היא תהליך מתמשך של דיאלוג ושיח. השתתפות אינה חקירה, והילד אינו רק מקור להבנה של מה שקרה או לעדות של המקרה. חשוב לשוחח איתו כדי ליצור דיאלוג כן וגלוי, המתבסס על תשומת לב לצרכים וליכולות ההתפתחותיים שלו, לביטויי הטראומה שחווה, ולהקשר התרבותי-חברתי שהוא גדל בו. יש להתאים את דרך ההשתתפות לילד ולזכור כי לכל ילד בכל גיל יש הזכות להשתתף והזכות לבחור כיצד להשתתף. כמו כן, יש לשאוף לשתף ילדים בתוך מערכת יחסים בין הילד לבין דמות מוכרת. תפקיד חשוב של נשות ואנשי המקצוע במערכת הגנת הילד הוא ליצור קשר עם הילד על ידי מפגשים ושיח איתו. כדאי להסתכל על השתתפות כביסוס מערכות יחסים עם הילד, לא רק עם דמות אחת. לכל אינטראקציה של הילד במסגרת מערכת הגנת הילד יש פוטנציאל למימוש הזכות להשתתפות.

המודל

זכותו של הילד להשתתף בתהליכים הנוגעים לחייו במערכת הגנת הילד היא רב־ממדית ומתפרסת על פני רצף של שלבים, המתחילים במתן מידע לילד, ממשיכים בהכנה, בהקשבה לקולו ובמתן משקל לדעותיו, ומסתיימים במתן משוב. השתתפות הילד יכולה להתרחש בנקודות ובצמתים שונים בתהליך ההתערבות והטיפול במערכת הגנת הילד, הן במסגרת הליכים פורמאליים (כגון ועדות תכנון, טיפול והערכה, דיונים בבית משפט או הליכי חירום) והן בהליכים לא פורמאליים (כגון הערכה פסיכו-סוציאלית, בניית תוכנית טיפול ומעקב אחר יישומה).

המודל הנוכחי מציג את זכות הילד להשתתפות על פי כל אחד מממדי הרצף, תוך התייחסות לדוגמאות מתוך ההליכים הפורמאליים והלא פורמאליים במערכת הגנת הילד. המודל מחולק לממדי השתתפות שונים, חשוב לקחת בחשבון שבמציאות הממדים השונים לעיתים קרובות חופפים. לדוגמה, מתן מידע ומתן קול לילד עשויים להתרחש במקביל, כך באותה שיח ניתן גם להעביר מידע לילד וגם לבחון את תחושותיו ועמדותיו באשר למה שנאמר לו.

מודל זכות הילד להשתתפות על פי כל אחד מממדי הרצף

ניצוד להשתמש במודל?

המודל מספק מסגרת ברורה לכל שלב בתהליך ההשתתפות, אך גמישות היא חלק בלתי נפרד מהשימוש בו. יש ליישם את השלבים תוך התאמה לצורכי הילד הספציפי ולסיטואציה, להבין כי כל שלב עשוי להשתלב באחרים, ולזכור שהדגש העיקרי הוא על מעורבות אמיתית ומשמעותית של הילד בתהליך. המודל כולל 6 מרכיבים כפי שמוצג בתרשים למעלה.

מרכיבי המודל

1. מתן המידע

זכות הילד להשתתפות כוללת בראש ובראשונה את זכות הילד לקבל מידע. מחקרים מלמדים כי ילדים המטופלים במערכת הגנת הילד לא קיבלו מידע מאנשי מקצוע על מה שקורה איתם, לא הבינו את תהליך ההתערבות ונסיבותיו, וגם כאשר אנשי מקצוע דיברו איתם, הם לא תמיד הבינו את הדברים. למתן מידע יש תרומה פסיכולוגית לילד. מידע מייצר פשר ומשמעות עבור הילד ביחס למציאות חייו, ביחס לשינויים המתרחשים מתוקף ההחלטות בעניינו והסיבות לקבלת החלטות אלה. מילים יוצרות סדר עבור ילדים. הדבר נכון גם ביחס לילדים צעירים מאוד, ומכאן החשיבות של שיח גם עם תינוקות. כמו כן, מתן מידע הוא חיוני לשם מימוש הממד הבא של ההשתתפות: הבעת עמדות ורצונות. ללא מידע הילד אינו יכול להבין ביחס למה עליו לבטא את העמדות והדעות שלו, מה מצופה ממנו ומה עתיד לקרות, מה ההחלטה שעומדת על הפרק ומהן ההשלכות הצפויות של כל החלטה. מכאן שמתן מידע הוא תנאי בסיסי וחשוב ליישום זכות הילד להשתתפות.

המידע שניתן לילד צריך להתייחס למספר ממדים: מידע על מצבו של הילד; מידע על הסיבות והנסיבות שהביאו להתערבות של מערכת הגנת הילד בחייו ובחיי משפחתו; מידע על תפקידה וסמכותה של מערכת הגנת הילד – מיהם בעלי התפקידים השונים ומה הסמכות שלהם; מידע על אודות ההחלטות, תוכניות ההתערבות וההליכים בעניינו של הילד, ובכלל זה מידע על אודות הסיבות או השיקולים שהביאו לקבלת ההחלטות הספציפיות שהתקבלו; מידע על מה שצפוי לקרות בהמשך הדרך; מידע על הזכות של הילד להשתתף במערכת הגנת הילד ומידע בנוגע לזכויותיו במערכת הגנת הילד בכלל. יש להדגיש כי מתן מידע הוא רלוונטי לכל אורך תהליך ההתערבות ואינו ניתן רק בתחילת הדרך.

יש לתת לילד מידע בהתאם לגילו, למידת בגרותו ולכשריו המתפתחים. יש להתאים את מתן המידע למאפייני הייחודים, כגון שפה או מוגבלות אם קיימת. יש להשתמש בשפה שמובנת לילדים ולהנגיש להם את המידע במידת האפשר. יש לתת לילד מידע בנוגע להיבטים הבאים המופיעים בחלק המתייחס למימד 1.

מתן מידע: סוגי המידע ודרכי מתן מידע לילדים על מערכת הגנת הילד

1

סוג מתן המידע

א

מתן מידע והסבר על מערכת הגנת הילד ושירותי הרווחה, על התפקיד של איש המקצוע שנפגש עם הילד ומשוחח איתו, ועל אנשי מקצוע נוספים שמעורבים או שעתידיים להיות מעורבים בהליך.

חשוב להשתמש במילים שמבטאות דאגה ורצון לעזור.

● הסבר ודוגמאות

"שלום שמי..... אני עובדת סוציאלית והתפקיד שלי הוא לעזור לילדים ולמשפחות להסתדר טוב יותר. אני כאן היום כי שמעתי מהמורה/מהיועצת שהיא דואגת לך. חשוב לי להכיר אותך ולשמוע ממך..."

"לפעמים יש משפחות שיש להם כל מיני קשיים ואתגרים. במקרים כאלה עובדת סוציאלית כמוני מגיעה ומנסה לעזור להם להסתדר טוב יותר".

"שלום, תודה שהגעת לכאן היום, שמי..... ואני נפגשת עם ילדים ומשפחות כדי לעזור להם להרגיש טוב יותר. זה המשרד שלי. אנחנו לפעמים ניפגש פה ולפעמים ניפגש בבית שלך".

"לכל ילד יש זכות להיות מוגן ובטוח. התפקיד שלי הוא לעזור לילדים להרגיש מוגנים ובטוחים יותר, ולכן הגעתי לכאן היום".

לילדים בוגרים יש לתת מידע על ההשלכות המשפטיות והחוקיות של ההתערבות. למשל: "אני רוצה להסביר לך את המשמעות של התסקיר שאני מכינה. חשוב לי שתדע מה עושים איתו ואיך הוא יכול להשפיע על ההחלטות של בית המשפט". או למשל: "חשוב שתדע מה קורה אם לא פועלים לפי ההחלטה של השופט".

סוג מתן המידע

מידע על אופן יצירת קשר עם העובדת הסוציאלית ו/או עם דמויות רלוונטיות אחרות.

● הסבר ודוגמאות

חשוב מאוד להשאיר לילד פרטים ליצירת קשר עם העו"ס (שם וטלפון במשרד, כתובת מייל) עם הסבר איך ליצור קשר, כדי שהוא יכול לעשות זאת באופן עצמאי אם ירצה בכך.

"יכול להיות שתרצה לדבר איתי לפני הפעם הבאה שניפגש, לכן אני משאירה לך את הדרכים ליצור איתי קשר".

יש להסביר לילד מיהם כלל הגורמים/הדמויות שיהיו בקשר ישיר איתו (עו"ס לפי חוק נוער / עו"ס משפחה / דמות אחרת). כפי שצוין קודם.

לכן, יש לציין את שם הדמות ולספק לילד את פרטי ההתקשרות עימה באופן מותאם התפתחותית. למשל, במקרה שהילד צעיר ניתן להכין כרטיס צבעוני עם מספר הטלפון ולהניח בתוך קופסה שיוכל לקחת איתו ולשמור עליה.

סוג מתן המידע

הסבר על המצב הנוכחי ועל הסיבות שבגינן שירותי הרווחה מעורבים בחיי הילד והמשפחה.

● הסבר ודוגמאות

חשוב מאוד לתת לילד מידע על המצב כפי שהוא. אפשר לעשות זאת במפגש הראשון או בשלבים מאוחרים יותר, אך חשוב מאוד לעדכן לאורך כל התהליך.

"הגעתי היום כי המחנכת/היועצת שלך סיפרה לי שהיא דואגת לך כי _____".

"אנחנו נפגשים היום כי אני דואגת לך ולאחים שלך. אני רוצה להסביר לך למה אני דואגת לכם. אני שומעת שאתה לא מגיע לבית ספר כל יום ומטייל ברחובות. ילדים בגילך צריכים להגיע בכל יום לבית ספר וחשוב לשמור עליהם... אני אשמח לשמוע מה אתה חושב על הדאגות שלי".

יש לכלול מידע גם על הצרכים ההתפתחותיים של הילד, תוך הדגשת הכוונות המיטיבות של הדמויות המשמעותיות בחייו של הילד. למשל אפשר להסביר לילד ששירותי הרווחה מעורבים בחיים שלו כי כרגע ההורה שלו אינו מצליח לענות על הצרכים ההתפתחותיים שלו, אף שהוא רוצה או מנסה. "אימא כרגע במצב רגשי כזה שהיא לא יכולה להתכנות לתת לך את כל מה שאתה צריך בגיל שלך: לקום בבוקר לגן, לאכול כל יום שלוש ארוחות. זו הסיבה שאנחנו דואגים לך ולאחים שלך ולכן אנחנו נפגשים פה היום". או למשל: "אימא כרגע לא יכולה לטפל בך. קשה לה, וילדים זקוקים שיהיה מישהו שיעיר אותם בבוקר ויאכיל אותם. אנחנו מקווים שאימא תוכל לטפל בעצמה, ואז היא תוכל לטפל בך". כך אנו מסמנים לילד מה לא תקין בהתנהלות, אך משאירים גם מקום לתקווה ולשינוי.

סוג מתן המידע

T

הסבר על מה שצפוי לקרות בהמשך ועל האפשרויות השונות שעומדות על הפרק.

● הסבר ודוגמאות

ילדים עשויים להיות חרדים ממה שהולך להיות, ולכן הם צריכים לדעת למה לצפות. לפיכך, כחלק מקידום תחושת המסוגלות של הילדים, חשוב לתת מידע על המשך ההתערבות.

חשוב מאוד לתאר את התהליכים בפירוט המרבי האפשרי.

למשל: "בהמשך השבוע אני אגיע גם לבית שלך, אדבר איתך ועם ההורים שלך. ביחד נבנה תוכנית ל...".

"עכשיו אתה תעבור לגור ב... / אתה תמשיך להתגורר באותו הבית ואני אמשיך להיות איתך בקשר".

אם לא יודעים מה הולך לקרות, חשוב להתייחס לכך. למשל: "אנחנו נגיע ביחד לבית המשפט ואני אבקש מהשופט ש... כי אני חושבת שזה יהיה הדבר הטוב ביותר בשבילך. אני לא יודעת מה בית המשפט יחליט, אבל אתה יכול לבקש..."

יש להסביר לילד שאנחנו לומדים את המצב המשפחתי, רוצים לשמוע את דעתו ובסופו של דבר נאסוף את כל הדעות ונחשוב מה יהיה טוב ביותר עבורו. נדגיש כי הרצון והדעה שלו חשובים מאוד.

סוג מתן המידע

אם ההליך הוא פורמאלי, יש לתת מידע על ההליך, על המבנה שלו, על המשתתפים בו, ועל מה שצפוי לילד בהליך – גם ברמה הפרקטית וגם ברמה הרגשית (ראו גם בפרק הבא).

* אם ועדת תכנון, טיפול והערכה עומדת על הפרק, יש לפנות לתע"ס 8.9 ולתדריך בנושא שיתוף ילדים של משרד הרווחה והביטחון החברתי, כדי לקבל מידע כיצד לתת לילד מידע על אודות הוועדה.

● הסבר ודוגמאות

"מחר יתקיים דיון בבית משפט על איך אפשר לעזור למשפחה שלכם להסתדר טוב יותר. אני אספר לך על בית המשפט, מי הולך להיות שם, ואיך יתנהל הדיון..."

"מחר יתקיים מפגש עם הצוות של המועדון שסיפרתי לך עליה. המפגש יתקיים במועדון ויגיעו אליו... יהיו הרבה אנשים, וזה מעמד שאולי יהיה מרגש/מלחיץ. המפגש הזה ימשך בערך כמו חצי שיעור בבית הספר, ובו העובדת הסוציאלית של המועדון תספר לך על המועדון, תרצה להכיר אותך ולברר אם יש לך שאלות."

יש להתייחס גם לאתגרים ולמורכבויות שעלולים להתרחש בדיונים ובוועדות מהסוג הזה, בייחוד אם יש הנחה שבדיון עשויים להיות קונפליקט או חוסר הסכמה. סוגיה זו רלוונטית יותר לוועדות תכנון, טיפול והערכה – ראו הערה בנושא – אך רצוי להיות מוכנים אליה ולהביאה בחשבון. למשל: "בדיון בבית המשפט יכול להיות שאני אומר דברים שונים ממה שההורים שלך יגידו. זה יכול לעורר כעס". או למשל: "ההורים שלך לא מסכימים למה שאנחנו מציעים, הם היו רוצים שתישאר בבית... וזה מאוד מובן כי הם אוהבים אותך, אבל אנחנו חושבים שבבית כרגע אתה לא מקבל את מה שילד בגילך זקוק לו, ולכן..."

סוג מתן המידע

הסבר ומידע על ההחלטות שהתקבלו בעניינו, והסבר איך דעתו הובאה בחשבון.

● הסבר ודוגמאות

ראו בפרק "מתן פידבק".

סוג מתן המידע

מידע על אודות זכות הילד להשתתף בהליכים בעניינו.

● הסבר ודוגמאות

"לכל ילד שמגיע למחלקה שלנו ונמצא בקשר עם עובדת סוציאלית, יש זכות להגיד מה הוא רוצה וחושב. גם לך הזכות הזו. אנחנו מחויבים ומעוניינים להקשיב לכל מה שיש לך לומר".

"ילדים שמגיעים למחלקה שלנו עשויים לרצות לדבר עם מישהו על מה שהם רוצים וצריכים. בשביל זה אני כאן. בכל פעם שתרצה לדבר איתי תוכל לומר לי מה אתה חושב ומה אתה צריך".

"זכות זה אומר שלמישהו אחר יש חובה כלפך. לנו פה במחלקה לשירותים חברתיים יש חובה להקשיב לך, ולך הזכות לומר לנו מה אתה רוצה וצריך, גם אם הדבר שונה ממה שאנחנו או ההורים שלך חושבים".

"מהניסיון שלי, לילדים יש דברים חשובים לומר, שרק הם רואים ומבינים על עצמם. יש לך זכות לומר לי איך אתה רואה ותופס את הדברים, בשביל זה אני פה".

סוג מתן המידע

שאלות הבהרה, הבנה והרחבה.

● הסבר ודוגמאות

מחקרים מלמדים כי ילדים אינם תמיד מבינים את המידע שהם מקבלים. חשוב לברר עם הילד אם הוא הבין את המידע שמסרתם לו. למשל: "סיפרתי לך הרבה דברים, זה יכול להיות מבלבל. יש לך שאלות על מה שהסברתי?"

"האם יש עוד דברים שחשוב לך לדעת או שאתה תוהה למה הסברתי לך עליהם?"

"יש עוד דברים שהיית רוצה לדעת עליו ועל העבודה שלי?"

"יכול להיות שאחרי הפגישה שלנו תיזכר בשאלה שרצית לשאול ולא שאלת אותי. אתה יכול לכתוב על דף את כל השאלות שיעלו לך במשך השבוע, ובפעם הבאה שניפגש תוכל לשאול אותי את השאלות הללו".

נסו לברר באופן קונקרטי אם הילד הבין את המידע שמסרתם לו. למשל: "אתה מבין למה הכוונה בבית משפט?" או "אתה מבין למה הכוונה בוועדה?"

סוג מתן המידע

מתן מידע במצבי חירום.

● הסבר ודוגמאות

יש חשיבות לתת לילד מידע גם במצבים של התערבות בחירום או התערבות אקוטית, למשל בהוצאה בצו חירום מהבית. במצב כזה, יש לתת את המידע שאפשר למסור. מסירת המידע בשלב זה היא חיונית משום שהיא מאפשרת לילד להתמודד עם החרדה וחוסר הוודאות שמלווים את התהליך הזה.

למשל: "תכף תגיע לפה מונית, ואתה ואח שלך ואני ניסע למקום שנקרא... במקום הזה דואגים לילדים, שומרים עליהם ועוזרים להם להרגיש טוב יותר. אתם תישנו שם הלילה, ומחר אנחנו ניפגש שוב ואני אומר לכם מה יקרה".

כדאי מאוד להתייחס גם לתחושות ולרגשות שהתערבות חירומית עשויה להציף. למשל: "זה יכול להיות מכחיד כשלא מכירים מקום חדש שנוסעים אליו" / "אולי אתה כועס עכשיו שאתה צריך לעזוב את החדר שלך, החברים שלך..."

כמו כן, חשוב מאוד להתייחס למועד הקרוב שבו הילד עתיד לראות את הוריו (גם אם עדיין אינו ודאי). למשל לומר: "אנחנו נעדכן את אימא/אבא שאתה במקום בטוח, וברגע שנוכל, נארגן פגישה עם אימא שתבוא לכאן".

סוג מתן המידע

בירור התחושות והמחשבות של הילד על המידע שקיבל (ראו הרחבה בפרק מתן פידבק).

● הסבר ודוגמאות

מידע על אודות תפקיד שירותי הרווחה, על המצב של הילד ועל החלטות שמתקבלות בעניינו עשוי להיות מציף ומעורר חרדה עבור הילד. יש לתת לכך מקום. למשל: "סיפרתי לך הרבה דברים עכשיו, וזה יכול לעורר כל מיני רגשות. איך היה בשבילך לשמוע את כל הדברים הללו?"

"אני אשמח לשמוע מה אתה חושב על מה שהסברתי לך"

"חשוב לי מאוד שתנסה לתאר לי איך אתה מרגיש אחרי השיח הזאת שלנו... יכול להיות שכל מה שאמרתי מבלבל / מלחיץ אותך".

מתן מידע לילדים בגיל הרך.

● הסבר ודוגמאות

בהשפעת תאוריות התפתחות מסורתיות, ההנחה הרווחת לאורך שנים הייתה שילדים צעירים אינם יכולים להבין את העולם סביבם, ולכן אין טעם להסביר להם נושאים מורכבים. עם זאת, כיום התפיסה היא שונה וקיימת הבנה כי גם תינוקות ופעוטות זקוקים להשתתפות פעילה, ויש לתווך עבורם במילים את המתרחש בחייהם.

בהתאם לכך, יש לתת גם לתינוקות ולילדים צעירים מידע ולתווך להם באופן מילולי אירועי חיים משמעותיים. לדוגמה, ליווי של תינוק אל קלט חירום צריך להיעשות תוך דיבור עם הילד על מה שמתרחש ברגעים אלו: 'אימא כרגע לא יכולה לטפל בך, לכן בינתיים אני לוקחת אותך באוטו לבית אחר שבו יוכלו לדאוג לך ולכל מה שאתה צריך'.

2. הכנה

שיתוף ילדים מצריך הכנה והיערכות. ההכנה מתייחסת לשני מרכיבים: הכנה של המערכת – כלומר היערכות אנשי המקצוע ושל הסביבה הפיזית, הארגונית והתרבותית של המסגרת שמשתפת את הילד; והכנה של הילד לקראת השיח שהולך להתקיים בעניינו. דבר זה רלוונטי במיוחד בכל הנוגע להשתתפות בדיונים פורמאליים, כמו דיון בבית משפט, בוועדה במרכז טיפולי, בוועדת תכנון, טיפול והערכה. עם זאת, העקרונות שיוצגו להלן מתאימים בחלקם גם להכנה לשיח שוטף עם הילד, שנעשה במסגרת השתתפות כההליך מתמשך בשירותי הרווחה.

הכנת פורמלית של הילד

יש חשיבות להכין הכנה פורמאלית לילד לקראת דיונים המתקיימים בעניינו. (בהקשר זה ניתן למצוא מידע מפורט על אודות הכנה לוועדת תכנון, טיפול והערכה, בתדריך של משרד הרווחה והביטחון החברתי). ההכנה של הילד צריכה להיעשות ביחס לכמה היבטים, כפי שמופיע להלן. פירוט מלא מופיע בחלק המתייחס למימד 2.

1. יש להכין את הילד לדיון שהולך להתקיים, לתת לו מידע על ההליך, על האנשים שיהיו נוכחים ועל אופן קבלת ההחלטות במסגרת ההליך.
2. יש לתת לילד מידע ביחס לסיבה לקיום ההליך בעניינו.
3. יש לעזור לילד לארגן את המחשבות, הדעות והדאגות שלו בעניינו, ואת רצונותיו והעדפותיו לפני הדיון. הכוונה למספר ימים לפני הדיון, ולא למספר דקות לפני הדיון (בהתחשב בגיל הילד – ילדים גדולים יותר יכולים לשאת את המתח והציפייה לאורך זמן רב יותר), כדי שלילד יהיה זמן לארגן ולסדר את המחשבות והרגשות שלו, ולהתכונן מבחינה רגשית לקראת הדיון. בהכנה זו יש לחזק גם את היכולות והכוחות של הילד ביחס למסוגלות שלו לבטא את דעתו במסגרת ההליך.

הכנת המערכת

חשוב להכין את הסביבה ואת אנשי המקצוע לקראת ההליך של השתתפות ילדים, כפי שמופיע להלן וכן בחלק המתייחס למימד 3.

1. **הכנה של אנשי מקצוע** – ביחס להליכים פורמאליים, חשוב להכין את אנשי המקצוע שישתתפו בדיון לקראת השתתפותו של הילד – לעדכן מראש כי הילד ישתתף ובאיזה אופן. ההכנה עם אנשי המקצוע תסייע להם לשקול איך נכון לשתף את הילד בהליך.

2. **הכנת הסביבה** – חלק מההכנה כוללת הבטחת סביבה מכבדת ומכילה להשתתפות הילד, שבה הוא ירגיש מוערך ושיש באפשרותו לשתף את רצונותיו ומחשבותיו בפתיחות וללא שיפוטיות. הדבר נכון הן לדיונים פורמאליים והן לשיח לא פורמאלי עם הילד. "סטינג" להקשבה לילדים חייב להיות מאפשר ותומך, ויש להבטיח שהילד ירגיש שמכבדים ומעריכים אותו. כמו כן, על המבוגרים או מקבלי ההחלטות המעורבים להיות מוכנים להקשיב ברצינות ובכנות לדעותיו של הילד, שאותן יש לאסוף בדיאלוג ולא בבדיקה רשמית.

כמו כן, סביבה מכבדת חשוב שתבטיח את פרטיות הילד. מחקרים רבים מראים כי הדבר החשוב ביותר לילדים בשיח על מצבם הוא פרטיות וסודיות.

סוג ההכנה

א

הכנת הסביבה

● הסבר ודוגמאות

לכל ילד, המרחב הפרטי והבטוח נמצא במקום אחר. חשוב לשים לב לכך לאורך תהליך ההתערבות עם הילד וללמוד ממנו מה דרוש לו במרחב הפיזי בכדי להרגיש נוח ובטוח. למשל: "הגעתי לפה (בית הספר של הילד) היום כדי לדבר איתך. יש מקום כלשהו בבית הספר שנוח לך בו ושהיית רוצה שנשוחח בו?"

יש לשים לב כי בעת ביקורי בית הסיכוי לשיח פרטי עם הילד הוא קטן מאוד, ולכן קשה יותר לצפות מהילד לשיתוף כן ורחב בסביבה זו.

סוג ההכנה

ב

ההכנה צריכה לכלול מידע ביחס לסיבת קיום ההליך או הדיון (ראו עוד בפרק על מתן מידע).

● הסבר ודוגמאות

כדאי לאפיין עד כמה שניתן את הסיבה שההליך מתקיים **דווקא** עכשיו. בין שקרה מקרה משמעותי מאוד, ובין שלהיפך, המצב אינו משתפר זמן רב למרות אמצעים קודמים שננקטו.

למשל: "אנחנו מודאגים ממה שקרה בשבוע שעבר, ולכן החלטנו לכנס שיח שיגיעו אליה כל מיני אנשים שדואגים ורוצים לעזור למשפחה שלכם. גם אתה תגיע וגם ההורים שלך".

חשוב להסביר לילד למה אנחנו דואגים בתיאור הסיבה לקיום ההליך. יש להביא בחשבון שילדים רבים לא יבינו למה אנחנו דואגים, משום שמציאות חייהם לא פעם נראית להם נורמאלית. לכן חשוב לסמן עבור הילד מה הדאגה שלנו ביחס לצרכים ההתפתחותיים שלו, והדבר יסביר מדוע אנחנו מתערבים בחייו.

סוג ההכנה

למשל: "אנחנו כבר עובדים ביחד כמעט שנה, אבל אני מרגישה שהדברים לא השתפרו מספיק. אנחנו מבינים שאתה עדיין שומר על האחים הקטנים שלך בלילות כשאימא שלך לא נמצאת. אבל אתה עצמך עדיין קטן מאוד, ולכן אני הרבה פעמים דואגת לך ומוטרדת מהמצב. בגלל זה החלטנו שנכון להתייעץ עם עוד אנשים על איך אפשר לעזור לך ולמשפחה שלך".

יש להכין את הילד לדיון שהולך להתקיים, לתת לו מידע על ההליך, על האנשים שיהיו נוכחים ועל אופן קבלת ההחלטות במסגרת ההליך. נוסף על כך, כדאי לשאול את הילד אם היה רוצה שמישהו נוסף יהיה נוכח. חשוב לתת גם פרטים טכניים על המקום שהדיון יתקיים בו, למשל איך ייראה החדר ואיפה כל אחד יישב.

● הסבר ודוגמאות

"בשבוע הבא תתקיים ועדה בעניינך ובעניין האחים שלך. ועדה היא ישיבה שכמה אנשים משתתפים בה. בישיבה שלכם ישתתפו... היא תתקיים בשעה... והיא אמורה להימשך בערך כמו שני שיעורים בבית הספר".

"אתה תוזמן להשתתף בחלק מהדיון בוועדה".

"בהתחלה כל אחד יציג את עצמו, אחר־כך כל אחד יוכל להגיד... ובסוף נדבר על הדרכים שאולי יכולות לעזור".

"אתה וגם ההורים שלך תוכלו להגיד מה אתם מעדיפים, ואנחנו נגיד מה אנחנו ממליצים".

"אחרי הדיון בוועדה אנחנו נלך ביחד לבית המשפט ושם תתקבל ההחלטה".

כמו כן, חשוב מאוד להתייחס ולפנות מקום לרגשות שעשויים להתלוות לנוכחותו בדיון. אפשר לשאול באופן פתוח: "איך אתה מרגיש לקראת הוועדה, עכשיו שנתתי לך את כל המידע?". אפשר גם לסייע לילד, אם הוא מתקשה לזהות את הרגשות שלנו. למשל: "ועדה כזו שיש בה הרבה אנשים שאינך מכיר יכולה להיות מלחיצה. לכן חשוב לנו להכין אותך, לאפשר לך לשאול שאלות עוד לפני הוועדה, ולאפשר לך לשתף אותנו, אם יש דברים שמטרידים או מלחיצים אותך".

יש לעזור לילד לארגן את המחשבות, הדעות והדאגות שלו, את רצונותיו והעדפותיו בעניינו.

● הסבר ודוגמאות

חלק חשוב מההכנה לדיון או להליך פורמאלי בעניינו של הילד הוא סיוע לילד להכין את עצמו לקראת הדיון, שידע מה ירצה לומר בדיון. יש להביא בחשבון שגם לנו כמבוגרים לא קל לבטא את עצמנו בדיון פורמאלי לפני אנשים אחרים, ללא הכנה מוקדמת. חשוב שלא להניח הנחות ביחס למה שהילד רוצה וצריך אלא לסייע לו לתמלל את המחשבות שלו.

אפשר למשל לומר לילד: "סיפרת לי פה בפגישות שלנו כל מיני דברים שחשובים לך ושאתה רוצה. אתה חושב שתוכל לומר את הדברים האלה מחר בדיון? חשבתי שיהיה נכון שנתכונן ביחד על מה שאתה רוצה להגיד ועל איך שאתה רוצה להגיד את הדברים".

"אני אוהבת להתכונן לפני ישיבות ולכתוב לי מראש מה אני רוצה להגיד. חשבתי להציע לך שנעשה את אותו הדבר על מה שאתה רוצה לומר בישיבה שתתקיים בשבוע הבא".

"מה חשוב לך לומר לאנשים שישתתפו בדיון? בוא נחשוב על זה מראש. זה יכול לעזור לך לארגן את המחשבות שלך בנושא הזה".

יש להביא בחשבון כי גורמים שונים ומגוונים עשויים להשפיע על היכולות ועל הכוחות של הילד לבטא את עצמו במסגרת ההליכים בעניינו. למשל דמויות שונות במשפחה, שהילד יתקשה לבטא את רצונותיו בפניהם. אפשר לומר למשל: "אנחנו נפגשים עכשיו לפני הוועדה כדי שתוכל לומר לי מה אתה רוצה, ונחשוב ביחד איך להגיד את זה בוועדה כשעוד אנשים שומעים, למשל אימא ואבא". או למשל: "יש דברים שהיית רוצה לומר אבל מרגיש שאתה לא יכול בפני עוד אנשים?" או "יש דברים שהיית רוצה לומר, והיית רוצה שמישהו אחר יקריא אותם עבורך, או שמישהו יצא מהוועדה כשאתה אומר אותם?".

יש גם לחזק את היכולות והכוחות של הילד ביחס למסוגלות שלו לבטא את דעתו במסגרת ההליך. למשל: "אני גאה בך על ההחלטה להשתתף בדיון, נשמע שזה חשוב לך מאוד, כל הכבוד לך" או "אני מעריכה מאוד את הנכונות שלך להגיע לדיון ולשתף את כולנו במה שאתה מרגיש ובמה שחשוב לך".

יש לברר עם הילד אם היה רוצה להשתתף בדיון או בהליך פורמאלי בעניינו ולהציע לו דרכים שונות להשתתף אם אינו רוצה להיות נוכח בדיון באופן ישיר.

● הסבר ודוגמאות

כפי שצוין בעקרונות למודל, השתתפות היא זכות ולא חובה. מחקרים מלמדים שיש ילדים שלא אוהבים להשתתף בדיונים פורמאליים בעניינם. לפיכך, יש לבחון את הרצון של הילד להשתתף בדיון, להסביר לו את ההשלכות של אי־השתתפות, ולאפשר לו בחירה אם להשתתף ובאיזו דרך להשתתף.

אם הילד מסרב להשתתף בדיון – חשוב שלא לוותר מהר, ולברר מה מפריע לו ומדוע אינו רוצה להשתתף בדיון. למשל: "חשוב לי לשמוע למה אתה לא רוצה להשתתף בדיון שיתקיים בשבוע הבא על המצב שלך ושל האחים שלך". חשוב לזהות מחסומים שהם ברי־פתרון, למשל אם יש אדם מסוים שחשוב לו שיהיה בדיון ויקל עליו את ההשתתפות בדיון, תוך כדי הדגשת שמיעת קולו. אם הילד עומד על זכותו לא להיות נוכח פיזית בדיון, אפשר להציע לו דרכים אחרות להשתתף בהליך, למשל להיות נציג שלו בדיון ולהביע במקומו את רצונותיו ועמדותיו, לסייע לילד לכתוב מכתב שהוא או מישהו בשמו יקראו בדיון, לתת לו לבחור אדם אחר שיידבר בשמו וייצג אותו, וכדומה.

סוג ההכנה

יש חשיבות להכין את אנשי המקצוע שמשתתפים בהליך או בדיון הפורמאלי לכך שהילד עתיד להשתתף בדיון.

חשוב להביא בחשבון שאנשי מקצוע רבים אינם מכירים את הדרכים לשיתוף ילדים, ובשל חוסר הכנה הם עשויים להתייחס לילד בחוסר רגישות, להתעלם ממנו, לחשוף מידע לא מותאם לילד, לחקור אותו במקום להתעניין במה שהוא אומר, או שלא לתת לו פידבק מתאים. חשוב להבהיר לאנשי המקצוע שהשתתפות אין משמעותה זכות וטו או החלטה לילד, אלא שמיעת הילד, עירובו בתהליך קבלת ההחלטה ומתן הזדמנות בשבילו להשפיע על ההחלטה, אך לא בהכרח להכריע אותה. לפיכך, חשוב להכין את אנשי המקצוע בעוד מועד ולהסביר להם על מטרת השתתפות הילד, על איך שהילד ישתתף וכיצד ניתן לעודד את הילד ולאפשר לו להביע את דעתו.

● הסבר ודוגמאות

אפשר להציע לאנשי המקצוע "סל" של שאלות שבאמצעותן אפשר לפנות לילד. למשל:

"אני שמח שאתה פה היום. אני אשמח להכיר אותך ולשמע עוד על מה שחשוב לך".

"חשוב לי מאוד לשמוע מה אתה חושב על הדברים שדיברנו עליהם עכשיו. הדעה שלך חשובה לנו מאוד".

"תרגיש חופשי לשתף אותנו בכל מה שחשוב לך שנדע ובכל מה שאתה מרגיש וחושב. אנחנו פה בשביל להקשיב לך".

הכנה כללית לרעיון שיתוף ילדים

הספרות המדעית מלמדת כי שיתוף ילדים תלוי במידה רבה בנכונות של אנשי המקצוע לשתף ילדים, להקשיב להם ולשמוע את דעתם. לשם כך צריך להכין את אנשי מקצוע הכנה משמעותית לעצם הרעיון של שיתוף ילדים באופן כללי, ולא בהכרח לקראת דיון או הליך פורמאלי בעניינו של ילד כזה או אחר. מומלץ לעשות הכנה כללית כזאת עם אנשי המקצוע בארגון שלך.

● הסבר ודוגמאות

להלן שאלות שרצוי לעודד אנשי מקצוע לחשוב עליהן באופן רפלקטיבי בתהליך הכנה כזה:

מוכנות ונכונות של אנשי מקצוע לשמוע ילדים – מה אני חושב על יכולתם של ילדים להביע את עצמם? האם אני מוכן להקשיב לילדים? האם אני מוכן לאפשר לילדים להביע את עצמם? האם אני מוכן להביא את עמדתם של ילדים בחשבון בתהליך קבלת ההחלטות בעניינם? האם אני מכיר בכך שיש לי מה ללמוד מילדים על המצב שלהם ועל מה שהם צריכים? האם אני מוכן לחלוק עם ילדים את הכוח והסמכות שלי? האם אני מאמין שילדים הם מומחים לחיים שלהם? האם אני חושש שאם הילד יביע את דעתו וזו תהיה מנוגדת לדעתי המקצועית, לא אוכל להמשיך בתהליך שנראה לי נכון בענייניו? האם אני מוכן לשנות את הדעה שלי בעקבות דברים ששמעתי מילד על מה שחשוב לו ועל מה שהוא רוצה?

דרכי עבודה מתאימות לשיתוף ילדים – האם הארגון שלי עובד באופן שמאפשר להקשיב לילדים ולהביא בחשבון את עמדתם בתהליכי קבלת החלטות בעניינם? האם אני עובד באופן שמאפשר לי להקשיב לילדים ולהביא בחשבון את עמדתם בתהליכי קבלת החלטות בעניינם?

מדיניות ונהלים – האם בארגון שבו אני עובד יש מדיניות ונהלים שדורשים להקשיב לילדים ולהביא בחשבון את עמדתם בתהליכי קבלת החלטות בעניינם?

3. שמיעת הילד

חלק מרכזי מתהליך ההשתתפות הוא מתן הזדמנות לילד להביע את המחשבות, התפיסות, העמדות, הרצונות והרגשות שלו, ולהביא אותם בחשבון בתהליך קבלת ההחלטות. על איש המקצוע להקשיב לילד, לעודד אותו להביע את דעתו ולברר את העמדות והרצונות שלו. על איש המקצוע מוטלת החובה לתמוך בילד ולאפשר לו להביע את דעתו בחופשיות. חשוב להבטיח שילדים ידברו על עניינים המשפיעים עליהם, ללא קשר ליכולתם להתבטא כמו מבוגרים. לפיכך, שמיעה של ילדים דורשת הן שימוש בשיטות תקשורת שונות, שיתאימו לשלב ההתפתחותי של הילד, והן מתן פלטפורמות מתאימות לביטוי.

בחלק זה זה נתייחס לשני היבטים בשמיעת ילדים: מבנה שיח מומלצת עם ילד ועקרונות לשמיעה של ילדים ולשיח משתף עם ילדים. בהמשך נתייחס גם למתן משקל לדעה של הילד, מתן כידבק ולהתמודדות עם אתגרים שנוגעים להשתתפות של ילדים במערכת הגנת הילד.

מבנה השיח עם הילד

רצוי שכל שיח עם ילד תהיה מורכבת משלושה שלבים: פתיחה, ליבת השיח וסיום, כפי שמפורט בחלק המתייחס למימד 4.

שלב שיח

פתיחה והקדמה

בחלק הזה של השיח, נציג את עצמנו או נזכיר מי אנחנו (ראו גם פרק על מתן מידע) ונסביר את סיבת המפגש הנוכחי. ננסה לתת כמה שיותר מידע ופרטים שיתנו לילד ודאות, נערוך תיאום ציפיות ונאפשר מקום גם לציפיותיו ורצונותיו של הילד.

● הסבר ודוגמאות

אם יש צורך בהצגה עצמית של איש המקצוע: "שמי..... ואני עובדת סוציאלית שנפגשת עם ילדים ומשפחות שקשה להם בכל מיני דברים בחיים, ומנסה לעזור להם. אנחנו ניפגש כאן יחד כל ____ (אפשר להוסיף: יחד עם ____). חשוב לי ללמוד ממך על דברים שקרו לך, על מה שקורה לכם במשפחה כיום, ואם יש דברים שאתה מרגיש שאתם רוצים בהם עזרה". או: "היום אני הולכת לשאול שאלות על אירועים שקרו לך ב..... אני אדבר גם על אירועים מלחיצים וחשוב לי ללמוד ממך על אירועים כאלה – האם קרו לכם ומה הייתה החוויה שלך?"

לעיתים המפגש לא נועד לברר מה קרה, אלא רק מה הילד חושב ורוצה. למשל: "אנחנו נפגשים היום כדי שאוכל לשמוע ממך מה אתה חושב ורוצה לפני שנקבל החלטה על הדרך הטובה ביותר לעזור לך ולאחים שלך". או למשל: "שמי... אנחנו עדיין לא מכירים, והמטרה של הפגישה היום היא שנוכל להכיר ואוכל לדעת טוב יותר איך אתה רואה את הדברים, ומה אתה חושב שיכול לעזור לך".

שלב שיח

ליבת השיח

בחלק הזה נשוחח עם הילד על העניין שלשמו נפגשנו. גם בחלק הזה נהיה כנים וגלויים עד כמה שאפשר, ננסה לתת את כל הפרטים שיש ביכולתנו למסור ובכך ניצור ודאות ונחזק את האמון עם הילד. אמון הילד לא פעם מתערער בעקבות אירועים טראומטיים, ולכן חשוב לחזק אותו (ראו גם פרק על מתן מידע). כדאי להגדיר מראש 3 עד 5 שאלות ליבה ולהתרכז בהן בשיח.

כמו כן, חשוב להסביר לילד מה מהדברים שהוא יאמר לכם יישאר אצלכם, על מה חל חיסיון, ואיזה מידע אתם כן תעבירו הלאה (למשל שהילד נפגע). ההסבר יכול לסייע להפחית את החרדה והחשש של הילד ביחס לשיח.

● הסבר ודוגמאות

יש לשאול בעיקר שאלות פתוחות. יש לתת תוקף ונראות ולהכיל אמביוולנטיות, כפי שיפורט בהמשך.

מוצע להתייחס לארבעת מוקדי הליבה הבאים:

1. איך הילד תופס, רואה ומבין את הדברים (למשל: "אתה יכול להסביר לי מה אתה חושב על מה שקרה עם ההורים שלך?").
2. מהם העמדות והרצונות של הילד? מה חשוב לו? למשל: "השופט החליט שאתה עובר לגור עם משפחה אחרת. מה הדברים שחשוב לך שאני אדע לקראת המעבר שלך?" או "מה אתה חושב על ההחלטה של השופט?"
3. מה הילד מרגיש? יש לתת תוקף ונראות לרגשות הגלויים והחבויים של הילד. למשל: "מה אתה מרגיש ביחס למה שקרה במשפחה שלך?" או "אני מרגישה שאתה כועס מאוד על מה שהסברתי לך, תוכל לספר לי מה מכעיס אותך?"
4. יש לתת מקום ותוקף לחששות ולדאגות של הילד. למשל: "מה הכי מדאיג אותך ביחס למצב במשפחה שלך?"

שלב שיח

סיכום השיח:

חשוב לסגור את השיח עם הילד. המטרה בשלב זה היא לוודא שהילד אינו נשאר עם שאלות, עם דברים שלא אמר או דברים שאינם ברורים. בשלב זה חשוב גם לחזק את הילד על מהלך השיח ועל ששיתף אותנו במחשבות וברגשות שלו.

מטרה נוספת, בייחוד אם השיח כללה שיתוף בתכנים מורכבים, היא לבנות גשר באופן הדרגתי שיעבור מתוכני השיח להשתלבות הילד בהמשך שגרת היום שלו.

● הסבר ודוגמאות

המלצות לסגירת השיח:

"אנחנו לקראת סיום הפגישה שלנו. האם יש דברים נוספים שחשוב לך שאני אדע ביחס אליך וביחס למה שאתה רוצה וצריך?" / "היית רוצה לשאול אותי משהו?" / "היית רוצה לבקש עוד משהו?"

"אני מעריכה מאוד את זה שהגעת לפה היום ושיתפת אותי במחשבות וברגשות שלך. למדתי ממך הרבה דברים שלא ידעתי". או למשל: "תודה ששיתפת אותי במה שחשוב לך ובמה שאתה רוצה. עשית את זה מצוין".

לעיתים נרגיש שהילד התקשה בזמן המפגש. נוכל לומר לו: "אנחנו לקראת סיום הפגישה שלנו. אמרת לי שאתה לא כל כך יודע מה להגיד ושאתה לא מבין מה אנחנו רוצים לדעת. זה בסדר גמור, ואני מבינה שזה יכול להיות לא קל. חשוב שתדע שאם תרצה לשתף אותי בזמן אחר תוכל ליצור איתי קשר ואני אשמח שנשוחח שוב".

חשוב גם שנבדוק באילו תחושות הילד יוצא מהשיח איתנו ונבקש לקבל משוב על השיח ועל חווייתו. לדוגמה: "איך הרגשת בשיח איתי?" / "איך זה היה בשבילך להביע את העמדות והרצונות שלך?"

בסיום צריך להתייחס גם למה שיקרה בהמשך, ולנסות עד כמה שאפשר לומר לילד מה נוכל לקיים ממה שאמר לנו ומה לא (ראו גם בפרק על מתן פידבק). כמו כן רצוי לפתוח אפשרות והזדמנות ליצירת קשר בהמשך, ובכלל זה להגדיר כתובת ברורה ליצירת קשר. למשל: "תודה ששיתפת אותי בכל הדברים שאמרת לי היום. אמרת לי מה חשוב לך שיקרה עכשיו. אני רוצה להסביר לך שאני לא אוכל כרגע לעשות את מה שביקשת. אנחנו נגיע יחד לוועדה שלך ושם אתה תוכל לומר את כל מה שאמרת לי, ורק שם תתקבל ההחלטה. בינתיים, אם יעלו לך מחשבות או שאלות נוספות עד יום הוועדה, אתה יכול ליצור איתי קשר בטלפון הזה".

או: "שמחתי לבקר אותך היום בפנימייה. שיתפת אותי באיך שאתה מרגיש פה, וכמה שהיית רוצה לפגוש את ההורים שלך. אני רוצה להסביר לך מה אני אעשה עם זה עכשיו ומה האפשרויות שיכולות לקרות עכשיו".

כמו כן, חשוב לעזור לילד להתחבר להמשך שגרת היום שלו. לשם כך, בחלק הזה נשאל אותו שאלות על הדברים שעוד מצפים לו בהמשך היום; למשל: "מה תעשה כשנסיים פה?" / "מה עוד מצפה לך היום?"

עקרונות לשיח עם ילדים

לחלק גדול מהעובדים במערכת הגנת הילד יש ידע על הדרך הטיפולית לשוחח עם ילדים. עם זאת, חשוב להדגיש כי שיתוף ילדים דורש הקפדה על מספר עקרונות נוספים, שהופכים שיח טיפולי או שיחת התערבות רגילה עם הילד לשיח שמכוונת לבירור העמדות, הרצונות והמחשבות של הילד. העקרונות הללו מפורטים להלן בחלק המתייחס למימד 5.

2 | עקרונות לשיח עם ילדים הסבר ודוגמאות

עיקרון

א

יש לגלות עניין וסקרנות במה שיש לילד לומר.

שמיעת ילדים מתאפשרת כאשר מבוגר מתעניין במה שיש לילד לומר ומביע סקרנות ועניין אמיתיים בדבריו. ילדים מרגישים נוח לשתף כאשר הם מרגישים שיש מולם מבוגר שמתעניין בהם ומגלה סקרנות כלפיהם.

יש להבחין בין הקשבה רגילה להקשבה פעילה או שמיעה פעילה. הכוונה לשמיעה עמוקה של הילד, תוך נכונות להבין מה יש לו לומר ומה הוא רוצה וצריך. הכוונה לשמיעה שיוצרת דיאלוג בין הילד לבין המבוגר שמקשיב לו.

● הסבר ודוגמאות

משפטים שמבטאים הקשבה פעילה:

"חשוב לי לשמוע מה אתה חושב/רוצה/צריך".

"אני רוצה לדעת מה אתה חושב שיכול לעזור לך ולמשפחה שלך".

"אני רוצה לשמוע כל מה שיש לך לומר".

"חשוב לי מאוד לשמוע אותך, כדי שאדע טוב יותר מה יכול לעזור לך, ומה הדבר הכי נכון בשבילך ובשביל המשפחה שלך".

"יש דברים שאני יודעת על המשפחה שלך, וחשוב לי לשמוע את דעתך עליהם".

"אני רוצה ללמוד ממך דברים שאני לא יודעת טוב מספיק. איך אתה רואה את הדברים ומה אתה חושב? אני אשמח אם תעזור לי להבין טוב יותר מה אתה חושב ורוצה".

"התפקיד שלי בין השאר הוא להקשיב לילדים ולשמוע איך הם רואים ותופסים את המצב שלהם. היום אני אשמח לשמוע אותך".

"לפעמים לא קל לספר על דברים שקורים לך, במיוחד כשזה על המשפחה, אבל זו הדרך שלי ללמוד על מה שעובר עליך ולעזור לך".

עיקרון

1

יש לעשות שימוש בשאלות פתוחות.

השימוש בשאלות פתוחות חשוב מפני שהוא מאפשר לילד לענות כל דבר שהוא מרגיש וחושב. מאפשרות היזכרות חופשית ומתן בחירה רחבה יותר לילד בנוגע למה שיאמר. נוסף לכך, שאלות פתוחות אינן פוגעות במנגנוני ההגנה של ילדים וקיים סיכון קטן יותר שיעוררו טריגר טראומטי או רה־אקטיבציה של הטראומה. כמו כן, שאלות פתוחות מתאימות למנעד רחב של גילאי ילדים, כך שילדים בגילים שונים יכולים לענות באופן התואם את רמת התפתחותם והבנתם.

● הסבר ודוגמאות

ישנם סוגים שונים של שאלות פתוחות.

שאלות פתוחות רחבות:

"מה חשוב לך שאני אדע עליך?"; "מה חשוב לך שאני אדע על מה שקרה?"; "ספר לי מה מטריד אותך ומה הכי מדאיג אותך"; "ספר לי מה אתה מרגיש"; "ספר לי מה אתה רוצה"; "ספר לי מה דעתך על..."

שאלות פתוחות שמעודדות את הילד להסביר מה הוא רוצה וצריך:

"מה יכול לעזור לך לדעתך במצב הזה?"; "מה היית רוצה שיקרה?"; "מה דעתך על מה שקרה במשפחה שלך?"; "מה לדעתך יהיה הדבר הכי טוב בשבילך ובשביל האחים שלך?"; "מה חשוב לך שיהיה כתוב במכתב שאני כותבת לבית המשפט?"

שאלות פתוחות על אירוע:

"רציתי לשמוע ממך על המקרה ש... ספר לי מה היה איתך?"; "ספר לי עוד על מה שקרה לך"; "אנחנו נפגשים היום כדי לשמוע מה קרה מנקודת המבט שלך. ספר לי כל מה שאתה יכול על מה שקרה מבחינתך".

לעיתים כאשר לא כל הפרטים ברורים אפשר לבקש תיאור פתוח מהילד. למשל: "ספר לי על היום שלך, על סדר היום שלך". שאלות מסוג אלה יכולות לפתוח חלון ראשון למה שעובר על הילד. בהמשך אפשר לפתוח עוד חלון כדי להבין מה קרה, למשל: "אז כשאתה חוזר הביתה רק אתה והאח הגדול שלך נמצאים? אני מבינה. אז תתאר לי קצת איך לכם בבית". (כך למשל אפשר להיכנס לעומק של פגיעה אפשרית שחושדים שמתקיימת בינו לבין האח).

שאלות פתוחות על תוכן ושאלות הבהרה:

"אתה אומר ש....., למה אתה מתכוון?"; "תוכל להסביר לי עוד על..."; "אני לא בטוח שהבנתי את מה שאמרת, תוכל להסביר לי שוב בבקשה? חשוב לי לוודא שהבנתי אותך".

שאלות של תקווה ושינוי:

למשל: "מה היית רוצה שישתנה בחיים שלך?"; "מהם שלושת הדברים שהיית רוצה שישתנו?"; "מה אתה מקווה שיקרה?"

ניסוח אפשרי נוסף לילדים צעירים יותר: "אם הייתה לך שרביט קסמים, איך היית משתמש בה?"

חשוב בהקשר הזה לגלות עניין בחלומות, במטרות ובשאיפות של הילד.

עיקרון

ג

חשוב לשאול גם שאלות שמכוונות להתמודדות ומטרתן לקדם תחושות מסוגלות ומועילות.

● הסבר ודוגמאות

לא פעם ילדים מתארים התמודדות לא פשוטה. לכן חשוב לתת לילד פידבק ולהתייחס לאומץ, לתושייה ולכוחות שנדרשים כדי להתנהל כפי שהוא מתנהל, כדי להגן על עצמו או להגן על אחריו. למשל: "נשמע מאוד לא פשוט להתמודד כך לבד עם מה שסיפרת לי. נשמע שאתה עושה את זה ממש טוב במצב הזה"; "ספר לי מה עזר לך בימים האלה?"; "מה עשית כדי להתמודד

עם מה שקרה?"; "כל הכבוד שהגעת לפה היום, זה דורש הרבה כוחות. מה עזר לך להגיע לפה היום?"

עיקרון

ד

הזמינו את הילד לשאול בעצמו שאלות שמעניינות אותו או שחשובות לו.

● הסבר ודוגמאות

"מה לדעתך חשוב שאני אשאל אותך היום בכגישה שלנו?"; "אילו שאלות הן חשובות כדי שאבין טוב יותר מה יכול לעזור לך?"

שימוש בשאלות ישירות או בשאלות הבהרה.

ה

נוסף לשאלות פתוחות, לעיתים צריך להשתמש גם בשאלות ישירות או בשאלות הבהרה, כדי להבין טוב יותר מה הילד רוצה או צריך וכדי לאסוף מהילד מידע קונקרטי יותר.

גם בשאלות הישירות כדאי להתייחס לרגש שהתעורר בעקבות האירוע הקונקרטי.

יש ליצור דיאלוג. שלב שמיעת הילד אינו חקירה, אלא דיאלוג בין שני בני אדם. לפיכך, חשוב להמתין לתשובות הילד, לאפשר לו שתיקה ומחשבה על השאלות שהופנו אליו ולהפנות קשב רב לתהליכי השיח איתו. חשוב שנזכור שהילד אינו ראייה. חשוב לאפשר שיח והקשבה לכל הווייתו.

יש אנשי מקצוע שסבורים שבהבעת עמדה, הילד צריך לבטא עמדה ברורה של "כן ולא" או "רוצה ולא רוצה". יש להקפיד שלא לשגות בכך. ילדים בכלל, ובוודאי ילדים במערכת הגנת הילד, אינם יכולים להביע את העמדה שלהם תמיד באופן ברור, אבל יש להם רצון וצורך להביע את עצמם, גם אם הדברים אינם ברורים או שהם אמביוולנטיים. חשוב לזכור שהשתתפות אמיתית היא למעשה יצירת שיח שעוזר לילד להבין מה הוא רוצה וחושב – שיח של משא ומתן שמסייע לו לגבש את העמדות והתפיסות שלו.

● הסבר ודוגמאות

"באירוע שבו אימא השאירה אותך לשמור על אחיך, איפה היה אבא?" (שאלה ישירה); "ואיך הרגשת להישאר לבד עם אחיך?" (שאלה שמכוונת לרגש).

"אני יכולה לתאר לעצמי שזה לא פשוט לשמור על שלושה אחים לבד בבית. ואתה מספר שהייתה הפסקת חשמל, זה יכול להיות מפחיד".

דרך ליצור דיאלוג קרוב עם הילד היא לקרוא לו בשמו. הקפידו לקרוא לילד בשמו לאורך כל השיח ותהליך השיח.

שאלות שיוצרות דיאלוג וחילופי דעות בין ילד למבוגר:

"שמעתי מה חשוב לך שיקרה. אני רוצה לומר לך מה מדאיג אותי ביחס להצעה הראשונה שהעלית".

"לא חשבתי על הרעיון הזה. תוכל להסביר לי איך לדעתך זה יעזור לך ולאחים שלך להיות מוגנים יותר?"

"תודה ששיתפת אותי במה שחשוב לך במצב הזה. גם לי יש משהו שחשוב לי לשתף ביחס אליך ולאחים שלך..."

"נשמע שחשוב לך להישאר בבית. מה לדעתך יקרה אם תישאר בבית... ומה לדעתך יקרה אם לא תישאר בבית?"

עיקרון

יש חשיבות לאפשר אמביוולנטיות באופן שבו הילד מתבטא, להכיר את רצונותיו ואת צרכיו גם כאשר הם סותרים, להכיר במורכבות הסיטואציה מתוך נקודת מבטו של הילד. בהקשר זה, יש להימנע מקטגוריות של טוב ורע. למשל נימנע מלשאול: "מה הבעיה שלך?" או "מה קשה לך?"

● הסבר ודוגמאות

אל תאמרו לילד: "אבל זה סותר את מה שאמרת לפני כן". במקום זאת, אמרו לו: "אתה מספר לי כמה אתה אוהב את ההורים שלך ורוצה לחזור הביתה, וגם מצד שני כמה טוב לך במשפחת האומנה, ושאתה לא כל כך רוצה לחזור הביתה. זה ממש טבעי שאתה מרגיש את הדברים האלה ושאתה רוצה גם את זה וגם את זה".

אל תאמרו למשל: "אתה מבין שמה שאתה רוצה יכול להרוס לך את החיים?", אלא אמרו: "אני אשמח שנחשוב ביחד על מה לדעתך יכול לקרות אם נבחר בדרך שאתה רוצה בה".

דרך נוספת היא לנרמל את האמביוולנטיות של הילד, למשל לומר: "אתה יודע, אני שומעת מלא מעט ילדים שנמצאים באומנה שהם מרגישים גם... וגם..."

ענו לשאלות של הילדים ברגישות ובכנות.

● **הסבר ודוגמאות**

למשל: "שאלת שאלה חשובה, מה שאני יודעת זה ש..."

אם אתם לא יודעים כיצד לענות, ענו בכנות: "הלוואי שהייתי יכולה לענות לך על זה, אבל אני באמת לא יודעת".

חשוב לתת תוקף לדברים שהילד מספר לכם. הכוונה להדהוד התחושות והמחשבות שלו. מתן תוקף כולל גם לחזק את הילד ולהודות לו שהוא עזר לנו להבין אותו.

● **הסבר ודוגמאות**

למשל: "אני מבינה את מה שאתה אומר, זה נשמע קשה מאוד".

"אתה אומר לי שאתה רוצה ש... אבל אתה חושש מ..."

"טבעי מאוד שתחשוש... הרבה ילדים חוששים משינוי כזה..."

"תודה שעזרת לי להבין טוב יותר למה חשוב לך ללמוד בפנימייה"; "תודה שהסברת לי על המצב שלך ושל האחים שלך".

לקיים שיח עם ילדים בגיל הרך.

● **הסבר ודוגמאות**

כפי שצוין קודם לכן, גם לילדים בגיל הרך יש זכות להשתתפות. ההבעה של ילדים בגיל זה איננה מילולית בלבד, והם מתקשרים בדרכים רבות ושונות. לפיכך, יש להעניק להם מגוון כלים יצירתיים שיסייעו להם להביע את עצמם. לשם כך יש להשתמש בדרכי תקשורת מגוונות, ובהן דרכי תקשורת לא מילוליות, הכוללות משחק, שפת גוף, הבעות פנים, ציור ויצירה. באמצעות ילדים צעירים מאוד יכולים להפגין הבנה, בחירות והעדפות.

כלים השלכתיים שניתן לעשות בהם שימוש בגיל זה הם בצק, חמר, בובות, וכן אמצעי משחק אחרים.

כל אלה יכולים לשמש כגשרים חיוניים לביטוי רגשות, מחשבות וחוויות שאינם תמיד מתבטאים במילים.

יש להישאר קשובים גם לביטויים לא מילוליים כמו בכי, שפת גוף והתנהגויות שנראות לכאורה פשוטות אך עשויות לשאת משמעות עמוקה. למשל, תינוק שזוחל מחדר לחדר במרכז טיפול משפחתי לאחר שהוצא מהבית, עשוי למעשה להביע חיפוש אחר אימו, לסמן לנו דרך התנהגותו שהוא מתגעגע. יש להתייחס לכך כחלק בלתי נפרד משמיעת הילד.

4. מתן משקל לדעה של הילד

מחקרים מלמדים שילדים שקיבלו הזדמנות להשתתף בתהליכי קבלת החלטות במערכות להגנת הילד לעיתים חשו שדעתם לא הובאה בחשבון, ושההשתתפות שלהם הייתה סמלית בלבד – מעין סימון וי (V) בדיון בעניינם. סוג השתתפות כזה מכונה טוקניזם, והוא למעשה מוגדר כהיעדר השתתפות משמעותית. מכאן נובע ששמיעת הילד בלבד, מבלי להביא בחשבון את דעותיו, מחשבותיו ועמדותיו, עלולה ליצור אשליה של השתתפות, בעוד שהמטרה האמיתית – שילובו המלא בתהליך – אינה מושגת.

הסוגיה של מתן משקל לדעתו של הילד היא מורכבת ולעיתים מעלה דילמות ואתגרים מקצועיים. למשל, מה עושים כאשר הדעה של הילד שונה מדעתם של אנשי המקצוע? מה אם ההחלטה על פי עמדת הילד עלולה לפגוע בטובתו לפי תפיסת אנשי המקצוע? ומה עושים במצבים שבהם אין מקום להחלטה של הילד, כמו במקרים של הוצאה דחופה מהבית? על מנת שאכן יינתן משקל לדעתו של הילד, רצוי לעקוב אחר העקרונות הבאים:

עקרונות מעשיים למתן משקל לדעתו של הילד

1. **הקשבה פתוחה והכרה במומחיות הילד:** מתן משקל לדעתו של הילד דורש מאנשי המקצוע להקשיב בכנות ובפתיחות, להעמיד את עצמם במקום שבו הם מוכנים להשתכנע, ולהכיר בכך שהילד הוא המומחה לחייו. זוהי גישה שמכירה בכך שהמומחיות של איש המקצוע ושל הילד הן שונות, ושיש לשלב בין שני מקורות הידע הללו לצורך קבלת ההחלטות הטובות והנכונות ביותר. יש לאמץ עמדה של למידה מתמדת ולהבין שיתכן כי ישנם פרטים שרק הילד יכול לחשוף. אנשי המקצוע צריכים לשאול את עצמם אם הם למדו משהו משמעותי מהילד שלא יכלו לדעת בדרך אחרת.
2. **זכות להשפיע, לא להכריע:** כאמור, זכותו של הילד להשתתף בתהליך קבלת ההחלטות אינה זכות וטו. הילד זכאי להשפיע על ההחלטה, אך לא בהכרח להכתיב אותה. חשוב להסביר זאת לילד כבר בשלבים הראשוניים של ההתערבות. יש להימנע מתפיסות "מנצח-מפסיד" ולהבין שהשתתפות הילד היא חלק מדיאלוג הדדי. לדוגמה, אם הילד מביע רצון שנראה לאנשי

המקצוע כפוגע בטובתו, יש לנהל עימו דיאלוג, להסביר את החששות ולהציע אלטרנטיבות. דיאלוג כזה, שבו הילדים והמבוגרים משכנעים זה את זה, משקף את הזכות להשתתפות כדיאלוג משמעותי.

3. **שקולו דעתו של הילד בהחלטה:** על עמדותיו, מחשבותיו ורצונותיו של הילד לקבל משקל שווה לשאר השיקולים שעומדים בפני אנשי המקצוע. מומלץ לתעד את דעותיו של הילד ואת השיקולים הנוספים המובילים להחלטה. ההנחה היא כי החלטה לטובת הילד אינה יכולה להיות מיטיבה אם היא מתעלמת מהדעות והרצונות שהילד מביע.

4. **הסבר של החלטות שנוגדות את רצון הילד:** במקרים שבהם ההחלטה מתקבלת בניגוד לדעתו של הילד, יש להסביר לו באופן ברור ומותאם את הסיבות לכך, ולוודא שהילד מבין כיצד דעתו הובאה בחשבון. חשוב שהילד ירגיש שמקשיבים לו, גם אם בסופו של דבר לא מומשו כל רצונותיו.

5. **מתן אפשרויות בחירה:** במצבים שבהם אין לילד שליטה ישירה על ההחלטה, כמו במקרים של הוצאה דחופה מהבית, יש לאפשר לו להשפיע על הסיטואציה ככל הניתן. לדוגמה, ניתן להציע לילד לבחור דובי או משחק שייקח איתו למקום החדש, או אם הילד בוגר יותר, לאפשר לו לבחור בין מספר מסגרות אפשרויות שמתאימות לו, בהתאם להחלטות השוכט.

5. מתן פידבק

מתן פידבק ועדכון, המתמשכים לאורך כל ההליך בעניינם של הילדים, הם חלק מרכזי מתהליך ההשתתפות ועשויים להוביל להתמודדות טובה יותר של הילדים עם ההחלטות המתקבלות בעניינם. פידבק עקבי ושקוף מעניק לילד הרגשה של נוכחות ותמיכה, שיכולה לסייע בבניית אמון כלפי מבוגרים ומערכות תמיכה. נוסף לכך, ילדים שמבינים את התהליכים שהם עוברים עשויים להיות חרדים פחות לעתידם. פידבק שיש בו בכדי להסביר את הסיבות להחלטות שמתקבלות ומובילות לשלבים הבאים בתהליך, מסייע לילדים להתמודד עם המציאות הקשה שהם נמצאים בה. ניתן לבקש את הפידבק של הילד באמצעות חמישה שלבים פשוטים, כפי שמתואר בחלק המתייחס למימד 6.

א

יש לתת לילד מידע על אודות ההחלטה שהתקבלה בעניינו. הסבירו את ההחלטה, את המשמעות שלה ואת ההשלכות שלה. הסבירו לילד למה החלטתם כך, ואיך לדעתכם הדבר יכול לעזור לו ולמשפחה שלו.

● הסבר ודוגמאות

"אחרי ששמענו אותך, החלטנו ל... החלטנו כך כי חשבנו שזה הדבר שהכי יעזור לך ולאחים שלך".

"תוכנית הטיפול שלך תהיה... חשבתי שזה יכול לעזור לך להתמודד עם..."

ב

יש לתת לילד פידבק המסביר איך הדעה שלו הובאה בחשבון, ובאיזו מידה היא השפיעה על ההחלטה. חשוב מאוד לשתף את הילד בשינויים או בפעולות שננקטו בעקבות המשוב וההצעות שלו, בכדי להראות לו שהוא באמת יכול להשפיע על ההחלטות בעניינו.

● הסבר ודוגמאות

"אמרת לנו כמה חשוב לך להישאר בבית כדי לשמור על קשר עם ההורים שלך. אנחנו החלטנו שלא תוכל להמשיך לגור בבית, כי אנחנו חושבים שזה לא מספיק בטוח בשבילך כרגע. אבל הבאנו בחשבון את מה שחשוב לך, ואתה תוכל להיפגש עם ההורים שלך כל... ב..."

ג

מרכיבי הפידבק

לתת מקום לרגשות של אכזבה, כעס, חוסר שביעות רצון.

● הסבר ודוגמאות

"אני שומעת שאתה מאוכזב ממה שהחלטנו. זה שונה ממה שרצית, לכן אני מבינה את האכזבה שלך. חשוב לי למרות זאת להסביר לך למה החלטנו ש..."

מרכיבי הפידבק

לשאול את הילד מה דעתו על ההחלטה שהתקבלה.

● הסבר ודוגמאות

"מה אתה חושב/מרגיש לגבי ההחלטה?"

מרכיבי הפידבק

חשוב להשאיר מקום של בחירה בתוך ההחלטה, בייחוד אם התקבלה החלטה שמנוגדת לדעתו של הילד.

● הסבר ודוגמאות

"בית המשפט החליט שאתה צריך לעבור לגור במקום אחר שהוא לא הבית שלך. יש כמה מקומות שיכולים להתאים לך, וניתן לך לבחור את המקום מתוך כמה אפשרויות".

6. אתגרים

השתתפות ילדים במערכת הגנת הילד עשויה להיות מאתגרת מבחינה רגשית ומקצועית ולעורר דילמות וקונפליקטים בין שיקולים שונים. השתתפות ילדים דורשת אימוץ של פרקטיקות מיוחדות טראומה, תוך הבאה בחשבון של הצרכים ההתפתחותיים של הילד ושל היבטים הקשריים בחייו. הילדים בטיפול של מערכת הגנת הילד חוו הרבה פעמים חוסר אמון ובגידה מצד המבוגרים המשמעותיים בחיים שלהם – לא פעם, ההורים שלהם. הם אולי נפגעו בדרכים שונות בגלל דמויות שהיו אמורות להגן עליהם. כל אלה עשויים לכגוע ביכולת שלהם לתת אמון במבוגרים, בייחוד כאלה שאינם מכירים, ולשוחח בפתוחות על המחשבות והרצונות שלהם. יש להוסיף לכך אתגרים מבחינה התפתחותית, למשל האתגר לשתף ילדים צעירים מאוד שהשפה שלהם טרם התפתחה במלואה, או ילדים ששפת אימם אינה זהה לשפת האם של אנשי המקצוע, או למשל ילדים שמוגבלות מצמצמת את אפשרויות הביטוי הוורבאליות שלהם. יש להביא בחשבון את כלל האתגרים הללו בתהליך של שיתוף ילדים במערכת הגנת הילד. להלן מספר אתגרים שעשויים לעלות בהקשר זה והמלצות לדרכי התמודדות איתם.

1 | מבנה שיח עם ילדים שלבי השיחה, הסבר ודוגמאות

אתגרים מרכזיים

א

הילד שותק ואינו מוכן לשתף אותנו.

● דרכי התמודדות מומלצות

במצב כזה אפשר לומר לילד: "אני רואה שאתה כרגע שותק. זה בסדר גמור, אבל חשוב לי לומר לך שיש לך זכות לומר מה אתה רוצה ומה חשוב לך. וזה בסדר גם אם נעשה את זה בשלב מאוחר יותר, בכל זמן אחר שתרגיש". אפשר גם לשאול את הילד: "האם יש אדם אחר שהיה לך נוח לדבר איתו ולשתף אותו?"

לעיתים אפשר לסייע בהנחת הנחות, למשל: "אני מניחה שלא קל לומר לי דברים שעלולים להשפיע על החיים שלך. חשוב לי שתדע שאני רק מקשיבה כרגע ואנחנו עוד לא עושים כלום".

אפשר להציע לילד שנשאל אותו דווקא שאלות מכוונות, כדי להקל עליו את ההתחלה של השיח. למשל: "אני אשאל אותך כמה שאלות עכשיו. תראה אם אתה מרגיש בנוח לשתף אותי במשהו ביחס לאחת השאלות האלה".

אתגרים מרכזיים

1

הדעה של הילד סותרת את דעתכם המקצועית ואת דעתם של רוב אנשי המקצוע שמעורבים במקרה.

● דרכי התמודדות מומלצות

זכרו כי טבעי שהדעה של הילד לא בהכרח תהיה זהה לדעה שלכם. במקרה כזה מומלץ ראשית לבחון בהתייעצות עם עמיתים, אם יהיה נכון לקבל החלטה בניגוד לדעה של הילד, ומה הנזקים והתועלות של כל אפשרות; לעיתים יתקבלו החלטות בניגוד לדעה של הילד. התפקיד שלנו הוא לקבל את ההחלטה הטובה ביותר עבור הילד, אבל במצב כזה של סתירה, יש למסור לילד בכנות ובישירות את מירב המידע על הסיבה שעמדת אנשי המקצוע התקבלה ולא דעתו.

יש לזכור כי, השתתפות משמעותה הזכות להשפיע. מחקרים מלמדים שלילדים חשוב יותר שיקשיבו להם מאשר שיעשו בדיוק את מה שהם ביקשו. הבהירו לילד שהקשבתם לו ושקלתם ברצינות ובאחריות את הרצונות והצרכים שלו.

אתגרים מרכזיים

ג

אתגר מרכזי הוא לגרום לילד מבוהל ונפגע טראומה לבטא את הקול שלו. אירועי חיים טראומטיים, מעצם הווייתם, נוטלים מהילדים כל תחושת שליטה וודאות. הם מציפים בתחושות חוסר אונים וחוסר יכולת להתמודד עם המצב, והדבר בתורו עשוי להקשות על היכולות שלהם לבטא את מה שהם חושבים וצריכים.

● דרכי התמודדות מומלצות

בכדי להפוך את חוויית האינטראקציה עם איש המקצוע לחוויה מיטיבה ומחזקת שממלאת בתחושות קומפוטנטיות, ובכדי לנסות להימנע מרה־אקטיביזציה של הטראומה באינטראקציה הזו, חשוב לשמור על מבנה שיח אחיד וקבוע, כפי שצוין בפרק על מבנה השיח.

נוסף לכך, כדאי למצוא מקום נעים, שקט, פרטי ומזמין לשיח עם הילד. כדאי להתמקם במרחב קרוב לילד ובאופן נגיש עבורו (למשל לשבת לידו או על הרצפה, ולא מאחורי שולחן).

חשוב מאוד להיות כנות ואותנטיות, לעשות "מודלינג" ולשתף בתחושות שלנו, עד כמה שמתאפשר ומתאים. יש להקשיב הקשבה אמיתית לדברי הילד תוך שמירה על שפת גוף אשר מותאמת ליצירת הקשר עם הילד.

אתגרים מרכזיים

ד

הילדים שנמצאים בטיפול של מערכת הגנת הילד מאופיינים לרוב במצב רגשי מורכב. אלו ילדים שחוו אירועי חיים טראומטיים ומורכבים, ובעקבותם הילדים הללו מתקשים לתת אמון במבוגרים, עשויים להיות מבוהלים מאוד ומסוגרים.

● דרכי התמודדות מומלצות

חשוב לראות את מופעי הטראומה של הילד ולהבין שהילד מגיב ומתנהג כפי שהוא מגיב ומתנהג בגלל דברים שחווה בעבר. יש לשנות את קו המחשבה מ"מה יש לו?" ל"מה קרה לו?". תנו שם ונראות לביטויי הטראומה: "אני רואה ש... בוא תספר לי...".

שוחחו עם הילד על שגרת היומיום. בשל מאפייני הזיכרון והשיח על אירועים טראומטיים, עיקרון שעשוי לעזור מאוד הוא שיח דווקא על שגרות היומיום. לפעמים כל המידע הנחוץ להתערבות טמון דווקא בסדר היום ובשגרה שהילד רגיל אליה. לדוגמה: איך הוא אוהב לקום בבוקר? איך הוא אוהב לישון בלילה? מה הוא אוהב לאכול? מתי הוא אוכל? איפה הוא אוכל? האם יש אוכל במקרר? עם מי הוא מתקלח? פעמים רבות ניתן ללמוד היטב על צורכי הילד ועל המצב שלו דרך למידה על שגרת חייו.

אתגרים מרכזיים

ילדים שמתקשים לבטא את עצמם בגלל גיל צעיר או קשיי ביטוי.

● דרכי התמודדות מומלצות

הזכות להשתתפות היא זכות, לא חובה, אך עלינו לעשות כל שביכולתנו כדי להנגיש לילדים את הזכות הזאת. למשל עם ילדים צעירים, חשוב לבוא למפגש עם כלים יצירתיים. נוסף לכך, במקרים מסוימים כדאי לאפשר לאדם שהילד עשוי לרצות לדבר איתו, להיכנס למפגש (סייעת בגן שהילד קשור אליה, מדריכה בפנימייה וכדומה).

מומלץ להשתמש בכלים יצירתיים. חשוב לעודד את הילד לבטא את עצמו בכל דרך שבה ירגיש בנוח. בכדי לעשות זאת, כדאי לחשוף את הילד למגוון דרכים לביטוי עצמי. אפשר להזמין אותו להשתמש ביומן אישי, בחומרי יצירה כמו פלסטלינה, חמר או צבעים, בטכנולוגיות או בכלים חדשניים, כמו אפליקציות יצירתיות או משחקים אינטראקטיביים. לאחר מכן, כדאי לכוון שאלות כלפי היצירה ובכך לאפשר גם את השיח. למשל: "אני רואה שציירת כאן בית. רוצה לספר לי קצת על הבית הזה?"

אתגרים מרכזיים

הצפה רגשית.

● דרכי התמודדות מומלצות

חשוב לבחון את תגובות הילד ואת הוויסות שלו ולהגיב באופן מותאם ורגיש לרמות הוויסות שלו. ייתכן שחלק מהילדים יהיו נסערים, ולכן יהיה חשוב ללוות את ההתנהגות של הילד במילים. למשל: "אני רואה שאתה נסער מאוד". או: "אני רואה שאתה רוצה מאוד לצאת מהחדר". סייעו להם להתווסת, הציעו להם נחמה, שאלו אותם אם הם רוצים חיבוק או מגע יד. כל אלה יסייעו לילד להבין שאיש המקצוע רואה שהוא מבטא את המצוקה שלו, בהתנהגות ובצרכים הגופניים שלו.

חשוב לזכור ששיח עם הגורמים במערכת הגנת הילד אשר אמונים על ההתערבות עם הילד, הוא מרכיב קריטי בהמחשה לילד כי הוא נמצא לצד אנשים שהוא יכול לסמוך עליהם. לכן ישירות, דיוק ותגובות אותנטיות הם חשובים ביותר.

נוסף לכך, חשוב לשים לב כי תגובה של ילדים עשויה לבוא לידי ביטוי באופנים שונים, הן מילוליים והן בלתי מילוליים. לכן חשוב להיות ערניות למסרים השקטים הבאים לידי ביטוי בשפת הגוף ובניואנסים שתוארו לעיל. למשל: "אני מבינה שממש לא קל לך עם השאלות שאני שואלת ובא לך לצאת מהחדר. יש משהו שאולי יכול להקל עליך?"

סייעו בוויסות. ניתן ללמד את הילד תרגילים שיסייעו לו לווסת את רגשותיו – תרגילי נשימה או דמיון מודרך. שבו מול הילד על הרצפה (אפשר גם לשכב על הרצפה). אם לא מתאפשר, שבו על כיסא כששתי הרגליים, של הילד ושל העובדת הסוציאלית, מונחות במלואן על הרצפה (אפשר להוריד נעליים). הדריכו את הילד לבצע נשימות עמוקות עם שאיפת אוויר דרך האף והוצאה דרך הפה.

עודדו ביטוי של הרגשות שעולים. לדוגמה: "ספר לי מה אתה חושב עכשיו / מה אתה מרגיש?"; "יותר לך לבכות?"; "דיברנו עכשיו על דברים קשים, מה יכול לעזור לך עכשיו?"; "מה היית רוצה לעשות עכשיו?"

אתגרים מרכזיים

ז

התאמה לשלב התפתחותי.

• דרכי התמודדות מומלצות

יכולות השיח של ילדים מתפתחות עם הגיל, אך כבר בגיל שנתיים-שלוש אפשר לנהל שיח ראשוני באמצעות כלים יצירתיים ולשאול את דעתו של הילד בנושאים שונים. אפשרו חבר טלפוני – הכניסו אדם נוסף שהילד עשוי לרצות לדבר איתו. בשלב החביון אפשר לנהל שיח ישיר יותר עם הילדים ולשאול אותם שאלות פתוחות. הילדים בגילים אלה נמצאים כבר במעגלים רבים יותר ומצליחים לרוב להפיק מידע רחב יותר. כמו כן, בגילים אלה כבר אפשר וכדאי להיעזר בילד למיפוי ולהבנה של המערך המשפחתי ושל צרכיו במסגרתו. לצד יכולות השיח המתפתחות, ילדים בגילים אלה עשויים להביע התנגדות ממשית לשתף פעולה בשיח. בדומה לכך, כבר בגיל ההתבגרות חשוב קודם כול להקשיב לנערות ולנערים; ההשתתפות היא ברמת המשא ומתן ויש צורך לעיתים להשתמש בכלים מעולם הגישור. נשאף לתת לילד את מרבית ההזדמנויות והמרחבים האפשריים להשמיע את קולו, רצונותיו וצרכיו, בהתאם לגילו, להתפתחותו ולמרכיב הקריטי של התפתחות מוסרית, אשר מתערערת ישירות בעת חשיפה לאירועים טראומטיים.

אתגרים מרכזיים

חשוב לאפשר כל ביטוי רגשי של הילד ולתת לו לגיטימציה.

ילדים יכולים להגיב לבשורות קשות בדרכים שונות. ייתכן שילדים יקפאו ולא יגיבו, ייתכן שילדים יהיו נסערים, ישתוללו ויתפרעו. ילדים יכולים לפרוץ בבכי. הם יכולים לצחוק ולבקש להמשיך לשחק. בראי הטראומה כל תגובה היא לגיטימית וכל תגובה היא בסיס להמשך התערבות עם הילד. חשוב לתת לו לבטא את תחושותיו בספונטניות ובאותנטיות, לתת לתחושות לגיטימציה ולשדר שאנחנו כאן איתו כדי לעזור לו, ושאיננו משאירים אותו לבד.

● דרכי התמודדות מומלצות

"כאן מותר לך לספר ולהגיד הכול"; "אני כאן כדי להקשיב לך ולעזור לך בכל דבר שאוכל".

"זה ממש בסדר להרגיש ככה".

"מותר לך לבכות/לצעוק/לצחוק".

"אנשים שונים מתמודדים עם דברים קשים בדרכים שונות".

אתגרים מרכזיים

הצורך להכיל אמביוולנטיות.

במקרים רבים שילדים נפגעים, ובייחוד אם באופן מתמשך ובתוך המשפחה – הם נמצאים בתוך מערכות יחסים מורכבות וסבוכות, שיש בהן גם פגיעה או הזנחה וגם היבטים חיוביים של תמיכה, דאגה ואהבה. מחקרים מראים שילדים שנפגעו בתוך המשפחה עדיין אוהבים את הוריהם הפוגעים, וגם ההורים הפוגעים אוהבים את ילדיהם. לכן, על העובדת הסוציאלית לחוקר הנוער להיות מסוגלות להכיל אמביוולנטיות – גם פגיעה וכאב, כעס והאשמה, אך גם אהבה, תמיכה, דאגה, ורצון להישאר ביחד. לאור זאת, חשוב להיות מוכנים למורכבות של רגשות. הרגשות שיביעו הילדים לא תמיד יהיו צפויים ולעיתים אף סותרים (למשל געגועים לאדם שפגע בהם באופן קשה).

● דרכי התמודדות מומלצות

נרמול והכללה לילדים אחרים יכולים לסייע: "מההיכרות שלי עם ילדים, הרבה מרגישים כך – את הגם וגם".

"אני יודעת שלצד זה שאבא פגע באימא ואתה מתאר לי שאתה כועס עליו, אתה גם רוצה לראות אותו. זה מובן מאוד שתתגעגע אליו".

אתגרים מרכזיים

הצורך לקדם את תחושת המסוגלות של הילד. תחושת המסוגלות של הילד פירושה האופן שבו הילד מתייחס לעצמו כישות בעלת כוח לפעול בעולם.

● דרכי התמודדות מומלצות

יש חשיבות עצומה לאפשר לילד להשתתף באופן פעיל בנעשה בסביבתו ולאפשר לו לגלות את הכוחות הרבים הטמונים בו. עם זאת, פעמים רבות במצבים של טראומה, ילדים צעירים יתפקדו כהורים עבור אחיהם הקטנים. לרוב כאשר דמויות מבוגרות נכנסות לתמונה, הן פועלות בניסיון "להקל" על הילד ולשחרר אותו, כך שיוכל לחוות את ילדותו. ואולם מחקרים אשר נערכו בקרב ילדים שחוו טראומה מדגימים כיצד לתפקיד ההורי יש חשיבות מרכזית במתן משמעות לחייו של הילד ובקידום תחושת המסוגלות שלו. כאשר תפקיד זה נלקח מהילדים, הם חווים זאת כאובדן קשה, שגורם טראומה נוספת בחייהם. כאמור, החוויה הראשונית והעיקרית של טראומה היא תחושת חוסר אונים מייסרת, והיא מחוללת ייחוסים עצמיים שליליים בקרב הסובלים מהטראומה. תחילה חשוב לזכור כי כל תגובה לטראומה היא תגובה, וחשוב לאפשר לילד לדבר את הטראומה לא רק במילים. מלבד התייחסות לטראומה, חשוב לתת לילד כמה שיותר הזדמנויות לחוש שליטה בחייו. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא על ידי מתן בחירה. בכל פעם שניתן לילד לבחור, נקנה לו חוויה שגם הוא "קורה לעולם" ולא רק "העולם קורה לו".

בנוסף לכך, כדי להגביר את תחושת הנראות של הילד ותחושת יכולת ההשפעה שלו על מהלך חייו, כדאי לאפשר לו לשתף דמויות מפתח מהמערכות השונות בחייו, במחשבותיו ובהצעותיו. למשל, אפשר לקיים מפגשים של הילד עם גורמים רלוונטיים ברווחה, ו/או ליצור פורום שיתוף וחישיבה עם מנהלת בית הספר / הרכזת בפנימייה, עם עורכת הדין או כל דמות מעבר למעגלי הקרבה המידיים של הילד, שיש לה מידת מה של השפעה על ההחלטות בעניינו".

מתן תוקף ונראות.

יש חשיבות מרכזית להתייחסות לטראומה שהילדים עברו. כל ילד שעבר טראומה, ובוודאי במקרים שזו הייתה טראומה מתמשכת בנסיבות קשות, צריך חוויה מתמשכת של מתן תוקף ונראות לתחושות, למחשבות ולאירועים שחווה. חשוב לתווך זאת לכל הדמויות בסביבתו של הילד, כי מתן תוקף ונראות הם חיוניים להתמודדות מיטיבה עם הטראומה ולקידום האמון של הילד בעולם. כמו כן, מתן תוקף ונראות לטראומה יכול לעודד את הילד לשתף דברים נוספים בהמשך, משום שהוא מרגיש שאיש המקצוע מבין אותו. בכדי לתת תוקף ונראות, יש לתת מקום לילד להשמיע את חוויותיו, לשאול את הילד שאלות מתעניינות ולהפנות קשב אמיתי לילד בזמן שהוא מדבר. גם אמירות כמו "אתה עוזר לי להבין מה עבר עליך" / "אתה עוזר לי להבין איך אתה מרגיש", הן אמירות שמקדמות חוויה של תוקף ונראות.

● דרכי התמודדות מומלצות

ניתן להשיג תוקף ונראות על ידי אמירה רגשית שמתייחסת לחוויה הטראומטית, למשל: "מה שאתה מספר נשמע ממש קשה לילד בגיל שלך".

תוקף לחוויה הוא גם מתן תוקף לרגש אפשרי שנלווה אליו, שהילד אולי כלל לא מרשה לעצמו להרגיש או להודות בו. חשוב שהמבוגר יוכל להציע שהדבר יכול להיות מכחיד או שהוא נשמע לא קל. למשל: "אתה מתאר שנשארת פעמים רבות לבד, זה יכול להיות לא קל".

מטרת המודל המעשי להשתתפות ילדים במערכת הגנת הילד שהוצגה במסמך זה, היא לתת עקרונות מעשיים וכללים פשוטים יחסית, לאופן שבו ניתן לממש את זכות הילד להשתתפות במערכת הגנת הילד. המודל משלב בין עקרונות מעשיים ביחס לשלבי ההשתתפות לבין עקרונות טיפוליים הנוגעים לאופן שניתן לשוחח וליצור דיאלוג עם ילדים נפגעי טראומה, תוך התחשבות בנסיבות של שלב התפתחותי, הקשר ומאפיינים ייחודיים. מחקרים מהעולם מלמדים כי אחד המחסומים המרכזיים להשתתפות ילדים במערכת הגנת הילד, הוא מחסור בידע, בכלים מעשיים ובהכשרה של אנשי מקצוע בכל הנוגע לשיתוף ילדים. אנשי מקצוע לא פעם נרתעים מלדבר עם ילדים, חוששים ששיח עם ילדים שנפגעו מטרומה עשוי להזיק להם, או בטוחים כי שיח עם ילדים כאלה שייך רק להקשר של טיפול קליני ארוך טווח. במודל הנוכחי ביקשנו להראות כי על ידי אימוץ עקרונות וכלים מעשיים, לשיח עם ילדים וליצירת דיאלוג איתם, ניתן לתת לילדים הזדמנויות רבות להשתתף ברמות שונות.

יש חשיבות לשותף ילדים באופן שמותאם לצורכיהם, למאפיינים ההתפתחותיים, החברתיים והתרבותיים שלהם. אנו מאמינות כי מתן הזדמנויות לילדים להשתתף במצבים אלה תורם משמעותית לחיזוק החוסן שלהם במצבי דחק וטראומה. תהליך ההשתתפות מחייב אותנו לתכנן מקדים שמבטיח שההשתתפותם של הילדים תהיה לא רק סמלית אלא מהותית ובעלת פוטנציאל להוביל לתוצאות ממשיות. השתתפות רציפה ומהותית כזו, עשויה להבנות מחדש את תחושת המסוגלות העצמית שלהם בתהליכי קבלת ההחלטות המשפיעות על חייהם. תחושה זו לרוב נעדרת באירועי חיים טראומטיים והיא משפיעה על כל מהלך החיים של אנשים שחוו טראומה. נוסף לכך, הפריזמות שדרכן כדאי לעצב את השיח עם הילדים צריכות להיות מותאמות לשפתם ולקודים החברתיים שהם רגילים אליהם, תוך שימוש בעזרי ההנגשה הנדרשים. כל אלה משקפים את הצורך בגישה מערכתית, שמכירה בחשיבותם של מיפוי והכרת ההיבטים השונים בחיי הילדים ושימוש בהם לטובת קידום רווחתם וחוסנם.

כיוונים להמשך

בהמשך עשוי להיות חיוני מאוד לפתח כלי עזר לתכנון וליישום התערבויות משתפות ילדים. יהיה כדאי למשל לפתח כלי עזר לתכנון התערבות אשר מביא בחשבון ומנכיח את כל שלבי ההשתתפות. דוגמאות נוספות לכלים "שומיים" שחשוב לפתח הן: ליצור ערכת כרטיסיות כדי להסביר לילדים את השירותים שמערכת הרווחה מציעה בדרך פשוטה ומובנת, או ליצור קלפים המיועדים

לעודד שיח פתוח עם ילדים נפגעי טראומה. כלים אלו עשויים לסייע לילדים לבטא את דעותיהם ורצונותיהם לאורך כל שלבי ההתערבות. כך הם יעניקו לילדים אפשרות אמיתית להשפיע ולהיות שותפים פעילים בתהליך קבלת ההחלטות הנוגעות לחייהם, ויסייעו למערכת ליישם את עקרונות השתתפות הילדים באפקטיבית ובכבוד.

מכון חרוב, האוניברסיטה העברית, הר הצופים, ירושלים 9765418

טל' 077-5150300 • פקס 077-5150304

[haruvinstitute](https://www.facebook.com/haruvinstitute)

www.haruv.org.il

[youtube](https://www.youtube.com/haruv)

מערכת למיפוי פסיכו־סוציאלי
מוכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד

מערכת למיפוי פסיכו־סוציאלי מוכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד

פיתוח ונתיבה:

פרופסור כרמית כץ, מנכ"לית מכון חרוב

בסיוען של עובדת סוציאלית בלה קלבנוב ועובדת סוציאלית אפנאן אטרש נג'אר

שבט תשפ"ה | פברואר 2025

מודל זה מוקדש לכל מאות העובדות הסוציאליות אשר היו חלק בלתי נפרד מכיתוח המודל:

עובדות סוציאליות מתכללות חרבות ברזל, עובדות סוציאליות לחוק נוער, עובדות סוציאליות לסדרי דין ועובדות סוציאליות במסגרות השונות שעבדנו עימן לאורך השנים.

אנו תקווה כי המודל יהיה עבוכן בסיס איתן למיכוי פגיעות וחסון בחייהם של ילדים במפגש עם שירותי הרווחה.

הכלי פותח על ידי פרופ' כרמית כץ בהתבסס על עבודה רבת שנים וסקירת ספרות בין-לאומית מקיפה בתחום של פגיעות וחוסן, בסיוען של עובדת סוציאלית בלה קלבנוב ועובדת סוציאלית אפנאן אטרש נג'אר.

תודה מיוחדת לרקפת עצמון, ראש אגף בכיר בפועל - משפחות ילדים ונוער בקהילה, משרד הרווחה והביטחון החברתי, ולחיה לוי, עו"ס ראשית לפי חוק הנוער - טיפול והשגחה, אגף בכיר משפחות ילדים ונוער בקהילה, משרד הרווחה והביטחון החברתי, על השותפות החשובה בהתאמת הכלי לשימוש פרקטי.

הכלי מוגש כחלק מדו"ח הוועדה לבחינת דרכי הטיפול וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה).

תוכן עניינים

5	הקדמה לכלי
7	מערכת למיפוי פסיכו־סוציאלי מוכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד
9	הרמה התוך־אישית
12	רמת המשפחה
15	הרמה הבין־אישית והחברתית
18	רמת בית הספר והסביבה החינוכית (פורמאלית ולא פורמאלית)
22	הרמה הקהילתית והתרבותית
25	רמת הסביבה הפיזית
27	רמת הסביבה הדיגיטלית
29	תרשים 1 השלכות הטראומה על הילד
30	תרשים 2 דמויות משמעותיות בחיי הילד
31	מהם הצרכים המרכזיים שעולים ממצבו של הילד?
32	סיכום

הקדמה לכלי

מסמך זה נועד לשמש מסגרת מארגנת וכלי עזר לתהליך המיפוי וההערכה הפסיכוסוציאליים של ילדים המגיעים לשירותי הרווחה. מטרתו המרכזית היא לאפשר הערכה רב־ממדית, מקיפה ומדויקת, הכוללת את המגוון הרחב של הגורמים המשפיעים על רווחתם של הילדים, החל מחוויות פגיעות ועד משאבי חוסן. בניגוד לכלים קיימים המתמקדים לרוב בהסתכלות צרה על הסיכונים, וחסרים לעיתים קרובות בחינה של גורמי חוסן ומשאבים, הכלי הנוכחי בודק את מכלול הממדים השונים המקיפים את הילד. בכך הוא מאפשר ליצור מיפוי מפורט, המשקף את מורכבות החוויות הטראומטיות שהילד נחשף אליהן, ואת האתגרים הנוכחיים שהוא מתמודד עימם, לצד גורמי החוסן והמשאבים העשויים לסייע לו ביומיום.

הכלי בנוי ממסגרת דו־מישורית. במישור האורך הוא כולל שלושה ממדים מרכזיים: **ממד הקשרי החיים** נוגע להקשרים השונים בחייו של הילד המעצבים את חוויית הסיכון לעומת המוגנות שלו; **ממד הטראומה** כולל הערכה מוקפדת של כל סוגי הפגיעה שהילד נחשף אליהם לאורך החיים, ומטרתו לזהות ולהבין טוב יותר את תופעת הפגיעות המרובה; **ממד החוסן** בוחן את מכלול המשאבים האישיים והסביבתיים של הילד, את ההיבטים שמחזקים אותו, את הפעילויות שהוא עוסק בהן או הדמויות שהוא פונה אליהן כדי להשיג ביטחון וסיוע. כל אחד מהממדים הללו מייצג מיפוי מקיף שיש לערוך בעת תהליך ההערכה, ויש לעדכן לאורך ההתערבות עם הילד ובצומתי קבלת ההחלטות.

במישור הרוחב, הכלי מכיר בקשרי הגומלין הקיימים בין גורמים אישיים, משפחתיים, חברתיים ותרבותיים המשפיעים על התפתחות הילדים. הכלי מסייע למבצעת ההערכה לבחון את כלל הממדים הללו ולהביאם בחשבון בעת תכנון תהליכי הערכה והתערבות. לפיכך הוא מחולק לרמות שונות, כך שכל רמה מייצגת ממד אחר אשר עלול להשפיע על הסיכון או החוסן של הילד. הרמות שהכלי בודק הן: **הרמה התוך־אישית, רמת המשפחה, הרמה הבין־אישית והחברתית, רמת בית הספר והסביבה החינוכית, הרמה הקהילתית והתרבותית, רמת הסביבה הפיזית ורמת הסביבה הדיגיטלית**. על ידי בחינה ממוקדת של כל אחת מרמות אלו, הכלי מאפשר תכנון תהליכי הערכה והתערבות מקיפים, המתחשבים בכל סביבותיו של הילד.

כיצד מומלץ לעבוד עם הכלי?

על הדמות הטיפולית האמונה על ההתערבות הישירה מול הילד לבצע את תהליך ההערכה תוך כדי שיתוף של דמויות מקצועיות נוספות (דמויות חינוכיות, רופאת ילדים, מטפלים פרה־רפואיים ועוד). בעת ההערכה יש להקפיד להביא בחשבון את הפרספקטיבה הייחודית של הילד בתהליך, גם אם הילד בגיל צעיר מאוד. לפיכך, הכלי מעודד שיח ישיר ומתמשך עם הילד לצד שיח עם הדמויות המשמעותיות בחייו (כגון הורים). מלבד הבנה מקיפה יותר של חוויותיו וצרכיו של הילד והנחייה לאסטרטגיות התערבות מיטיבות, מאמץ שיתופי זה מעניק לילדים גם את התחושה כי אנשי המקצוע מקשיבים להם ומשתפים אותם בתהליכים הנוגעים לחייהם.

מערכת למיפוי פסיכו־סוציאלי מוכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד

עובדת סוציאלית יקרה,
לפניך מערכת למיפוי פסיכו־סוציאלי מוכוונת פגיעויות וחוסן בחיי הילד.
בשלב הראשון נבקש ממך למלא רקע על אודותיו.

רקע על הילד ועל משפחתו

שם הילד/ה: _____

הדמות המפנה: _____

סיבת הפנייה:

אנא תארו את כל הידוע לכן על טראומות ואירועים קשים שהילד ומשפחתו חוו:

אנא פרטו את כל המידע הרלוונטי על מצבו הבריאותי של הילד
(כולל מידע על בריאותו הנפשית והפיזית):

אנא ציינו כל מידע רלוונטי על אודות הילד ומשפחתו בהקשר של מלחמת
חרבות ברזל:

השלב הבא מוקדש למיכוי הפגיעויות והחוסן בחיי הילד לפי הרמות השונות בחייו.

אנא דרגי כל פריט מ־5 (כלל לא מייצג את הילד) עד 10 (מייצג מאוד את הילד). בדירוג זה אנא הביאי בחשבון את כל המידע שעומד לרשותך, ושימי את הדגש על הפרספקטיבה הייחודית של הילד כפי שהתרשמת ממנו ישירות ו/או באמצעות דמויות נוספות.

הרמה התוך-אישית

1. התכיסה העצמית של הילד היא חיובית

(הסבר: היגד זה מבקש לבחון כיצד הילד תופס את עצמו. פעמים רבות ילדים שחוו טראומות בין-אישיות נוטים להאשים את עצמם, לכעוס על עצמם, להתבייש בעצמם. ילדים שיש להם משאבי חוסן משמעותיים ייטו לחמול על עצמם, להבין את עצמם ולראות בעצמם אנשים בעלי ערך הראויים לאהבה – תחושות אלו משקפות תכיסה עצמית חיובית)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. המסוגלות העצמית של הילד היא גבוהה

(הסבר: היגד זה מבקש לאפיין את האופן שהילד תופס את עצמו כישות בעלת יכולות לעשות ולפעול בחייו)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד מצליח להבין רגשות ולהביען

(הסבר: בהיגד זה את מתבקשת לאפיין כיצד הבנה רגשית והבעה רגשית באים לידי ביטוי בתקשורת של הילד)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד מאמין באנשים אחרים ומצליח לסמוך עליהם

(הסבר: טראומה בין־אישית פוגעת אנושות בתפיסת העולם של הילד ועשויה לחבל ביכולתו לראות את העולם כמקום ראוי, שיש בו אנשים שאפשר להאמין בהם ולסמוך עליהם. בהיגד זה עלייך לבחון כיצד הילד תופס את האנשים בעולם, כייצוג של תפיסת עולמו)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. לילד יש תפיסת עתיד חיובית

(הסבר: טראומה בין־אישית פוגעת בציפיות של הילד לעתידו. בהיגד זה עלייך לשקף האם הילד סקרן וחיובי בנוגע לעתיד המצפה לו, וכיצד?)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

6. הילד מכגין גמישות בהתמודדות עם שינויים

(הסבר: היגד זה נוגע ליכולות הילד להסתגל ולהתאים את עצמו לשינויים שונים בחייו, כגון מעברים בין כיתות, בין בתי ספר, שינוי בית ועוד).

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

7. הילד מרגיש נוח בגופו

(הסבר: היגד זה משקף כיצד הילד תופס את גופו. האם נעים לו בגופו? הוא חי איתו בהרמוניה? האם גופו מסייע לו בחייו?)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד וקשורות לאופן שהילד תופס את עצמו (בחלק זה אפשר לציין גם הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי ביטוי בהיגדים):

רמת המשכחה

בתשובותיכן אנא הביאו בחשבון את כלל בני משפחתו של הילד (הורים, אחים, בני משפחה מורחבת קרובה כגון סבים או דודים).

1. הילד חש מוגן בסביבתו המשפחתית

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד חש אהוב בסביבתו המשפחתית

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד חש כי בני משפחתו נותנים מענה לצרכיו הפיזיים

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד חש כי בני משפחתו נותנים מענה לצרכיו הנפשיים

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. הילד יכול לפנות לאחד או יותר מבני משפחתו אם משהו מטריד אותו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

6. הילד מרגיש כי בני משפחתו מקשיבים לדעותיו ומכבדים את עמדותיו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

7. הילד מרגיש נראות בתא המשפחתי וכי בני משפחתו מכבדים את גבולותיו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

**אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד
וקשורות לאופן שהילד תופס את משפחתו (בחלק זה אפשר לציין גם
הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי
ביטוי בהיגדים):**

הרמה הבין-אישית והחברתית

1. לילד יש חברים משמעותיים ומיטיבים בחייו

(הסבר: שימו לב שבהיגד זה אין לתת משקל לכמות החברים אלא לנוכחותם המיטיבה והתומכת בחיי הילד. כלומר, גם ילד שיש לו חבר אחד טוב ומשמעותי יכול לקבל 10 בדירוג זה)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד מרגיש ביטחון בסביבת חבריו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד מרגיש כי סביבתו החברתית מכבדת אותו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד מרגיש שהוא יכול לפנות לחבריו כאשר הוא זקוק לתמיכה ולעזרה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. הילד מרגיש כי קולו ועמדותיו נשמעים בקרב חבריו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

6. הילד מרגיש בנוח ליזום פעילויות חברתיות או להשתתף בפעילויות חברתיות (במערכות הפורמאליות והלא פורמאליות של חינוך)

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד וקשורות לאופן שהילד תופס את סביבת החברים בחייו (בחלק זה אפשר לציין גם הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי ביטוי בהיגדים):

רמת בית הספר והסביבה החינוכית (פורמאלית ולא פורמאלית)

1. הילד מרגיש בטוח בבית הספר

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד מרגיש כי הוא מצליח לבטא את עצמו בתוך מערכת בית הספר

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הישגיו הלימודיים של הילד הם טובים

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד נוכח בשיעורים ומפיק מהם תועלת

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. הילד מרגיש כי הצוות החינוכי בבית ספרו מיטיב עימו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

6. הילד מרגיש כי הצוות החינוכי בבית ספרו הוא כתובת לתמיכה ולעזרה עבורו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

7. הילד מרגיש שמח על הקשר של משפחתו עם צוות בית הספר

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

האם הילד הוא חלק ממערכת חינוך לא כורמאלית?

☐ כן

☐ לא

אם כן:

1. הילד מרגיש בטוח במערכת החינוך הלא כורמאלית שהוא שייך אליה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד מרגיש כי הוא מצליח לבטא את עצמו במערכת החינוך הלא כורמאלית

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד מרגיש כי הצוות החינוכי מיטיב עימו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד מרגיש כי הצוות החינוכי הוא כתובת לתמיכה ולעזרה עבורו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד וקשורות לאופן שהילד תופס את מערכות החינוך הפורמאליות ומערכות החינוך הלא פורמאליות בחייו (בחלק זה אפשר לציין גם הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי ביטוי בהיגדים):

הרמה הקהילתית והתרבותית

האם הילד מרגיש חלק מקהילה גיאוגרפית או תרבותית?

☐ כן

☐ לא

אם כן, אנא פרטי איזו: _____

אם כן:

1. הילד מרגיש שייך לקהילה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד גאה להיות חלק מהקהילה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד נוכח באירועים שהקהילה מארגנת

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. הילד מרגיש כי הוא יכול לכנות לחברי הקהילה לצורך תמיכה ועזרה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. הילד מרגיש כי קהילתו מאפשרת ומעודדת פתיחות

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

6. הילד מרגיש כי קהילתו זוכה ליחס הגון וצודק מהממסד

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

**אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד
וקשורות לאופן שהילד תופס את קהילתו (בחלק זה אפשר לציין גם
הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי
ביטוי בהיגדים):**

רמת הסביבה הפיזית

1. הילד מרגיש בטוח בסביבה שהוא גר בה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. התנאים הסניטריים בשכונה שהילד מתגורר בה הם הולמים

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. לילד יש נגישות לשירותים, לריאות ירוקות, לגינות ולמקומות המתאימים לילדים, בתוך השכונה

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. תנאי המגורים (בבית הפרטי) של הילד הולמים

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד וקשורות לאופן שהילד תופס את הסביבה הפיזית בחייו (בחלק זה אפשר לציין גם הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי ביטוי בהיגדים):

רמת הסביבה הדיגיטלית

ברמה זו, שימו לב למידת השימוש של הילד ברשתות החברתיות / באינטרנט, ולכלל מרכיביה של רשת האינטרנט (אינסטגרם, טיקטוק, וואטסאפ, אתרי חדשות, פורנוגרפיה וכו')

הילד משתמש ברשתות חברתיות על בסיס יומיומי:

☐ כן

☐ לא

1. הרשתות החברתיות הן מקור תמיכה עבור הילד

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

2. הילד נהנה מהמרחב הדיגיטלי בחייו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

3. הילד עושה שימוש בטוח ברשת האינטרנט

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

4. לילד יש יכולת טובה לנהל סיכונים באופן מקוון

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

5. הילד מקבל עזרה והדרכה מדמויות בחייו בנוגע לשימוש נכון במרחב הדיגיטלי בחייו

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---

פירוט: _____

אנא הוסיפו הערות או דוגמאות רלוונטיות שעלו מתוך השיח עם הילד וקשורות לאופן שהילד תופס את חייו במרחב הדיגיטלי (בחלק זה אפשר לציין גם הדגמות של ההיגדים שעניתן עליהם וגם היבטים נוספים שלא באו לידי ביטוי בהיגדים):

לקראת סיום, אנא מלאי את שני התרשימים הבאים:

תרשים 1 | השלכות הטראומה על הילד

עו"סית יקרה, תרשים זה יסייע לך להמחיש את השלכות הטראומה לפי שני היבטים מרכזיים:

1. הנזק הנפשי שהטראומה גובה מהילד

(אנא סמני את כל הנזקים האפשריים)

☐ דיכאון

☐ חרדות

☐ אחר: _____

2. הנזק הגופני שהטראומה גובה מהילד

(אנא סמני את כל הנזקים האפשריים)

☐ קשיי שינה

☐ כאבים חוזרים שאינם מוסברים

☐ כאבי בטן

☐ חבלות בגוף

☐ אחר: _____

האם יש לילד מקום בטוח?

☐ כן

☐ לא

אם כן, מהו?

עו"סית יקרה, בתרשים הבא אנא הכניסי לתוך המעגלים השונים את הדמויות המשמעותיות בחיי הילד. שימי לב, את יכולה להכניס כמה דמויות כדי להמחיש את רשתות ההתייחסות בחיי הילד:

☐ הורים

☐ אחים

☐ סבים

☐ דודים

☐ בני דודים

☐ חברים

☐ דמויות ממערכות חינוך פורמאליות

☐ דמויות ממערכות חינוך לא פורמאליות

☐ דמויות מהקהילה

מהם הצרכים המרכזיים שעולים ממצבו של הילד?

עו"סית יקרה, אנא פרטי על בסיס המיפוי המלא, מהם הצרכים
המרכזיים העולים ממצבו של הילד?

שלושת המיפויים שפורטו לעיל קשורים זה בזה ומשרתים מטרה מרכזית: להעריך הערכה מקיפה ורחבה של כלל הגורמים שעשויים להשפיע על מידות הסיכון והמוגנות של ילדים, של הפגיעות השונות שחוו לאורך חייהם ושל המשאבים שעשויים לסייע להם בהתמודדות. התוצרים המצופים משלב ההערכה צריכים להיות דומים לתכנון ההתערבות, ולכלול:

1. זיהוי האירועים שקרו לילד ו/או שהוא נחשף אליהם.
 2. זיהוי האופן שהחשיפה לאירועים הטראומטיים השפיעה על הילד ברמה הרגשית וכן ברמת הקשיים התפקודיים שהילד מתמודד איתם כעת.
 3. זיהוי נתיבי התערבות ופתרונות אפשריים, תוך שימוש במשאבי החוסן שלו והעצמתם.
- העובדת הסוציאלית של הילד תבצע את תהליך תכנון ההתערבות בהתייעצות עם הילד ועם הדמויות המשמעותיות בחייו.
- חשוב לציין כי אף על פי שתהליך תכנון ההתערבות מתקיים לאחר תהליך ההערכה, זהו תהליך מתמשך שצריך ללוות את כל תהליך ההתערבות, ולכן יש חשיבות להתאימו לצרכים העולים לאורך הדרך.

מכון חרוב, האוניברסיטה העברית, הר הצופים, ירושלים 9765418

טל' 077-5150300 • פקס 077-5150304

[haruvinstitute](https://www.facebook.com/haruvinstitute)

www.haruv.org.il

[youtube](https://www.youtube.com/haruv)
